

KUL TÚRA SLOVA

2016
ROČNÍK 50

VEDECKO-POPULARIZAČNÝ ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU A TER-
MINOLÓGIU ■ ORGÁN JAZYKOVÉDNÉHO ÚSTAVU LUDOVÍTA ŠTÚRA
SAV A JAZYKOVÉHO ODBORU MATICE SLOVENSKEJ

VYDAVATELSTVO MATICE SLOVENSKEJ V MARTINE

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Vychádza s finančnou podporou
Ministerstva kultúry Slovenskej
republiky*

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Ingrid Hrubani-
čová, Martin Chochol, Bronisla-
va Chocholová, Nicol Janočková,
Ján Kačala, Anna Maričová, Si-
byla Mislovičová, Slavomír On-
drejovič, Lucia Satinská, Mária
Šimková, Iveta Vančová, Pavol
Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

MISLOVIČOVÁ, Sibyla: Kultúra slo- va vychádza päťdesiaty rok	3
KAČALA, Ján: Sto rokov od narode- nia zakladateľa časopisu Kultúra slo- va	7
Súpis termínov z astronómie (pokračo- vanie)	13

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

FERENČIKOVÁ, Adriana: <i>Zasurmili surmity, volajú do zbroje</i>	32
--	----

ROZLIČNOSTI

Nové obyvateľské meno <i>Saud?</i> S. Duchková	37
---	----

SPRÁVY A POSUDKY

Za doc. PhDr. Annou Rýzkovou, CSc. M. Považaj	40
Významné životné jubileum PhDr. Ma- rie Majtánovej, CSc. I. Valento- v á	42
Deň otvorených dverí v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v Brati- slave. P. Bartalášová – J. Kmi- ťová	45
Spolupráca výskumno-vzdelávacej in- štitúcie a bábkového divadla. A. Z á- borská	47

SPYTOVALI STE SA

Akú väzbu má slovo <i>expozícia?</i> S. Duchková	50
---	----

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (19). M. P o -
v a ž a j 52

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

Absorbovať – *absorpcia*. S. Duch-
k o v á 60
Tvárenka? K. K á l m á n o v á 60
Používanie výrazu *à*. I. Vančová 61
Morami, poľami. S. Duchková 61
Vretenica či *zmija*? K. K á l m á n o v á 62
Mužské mená zakončené na *ó*. I. V a n -
č o v á 63
Mravec – *mravčiar*; *mravčenie*.
S. D u c h k o v á 63
Informácie autorom 64

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Organ Jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 50, 2016, č. 1 (23. 2. 2016). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine za podpory grantu Ministerstva kultúry SR. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,40 €, jednotlivé čísla 1,40 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812840. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Výtlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2016

Cena 1,40 €

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný časopis
pre jazykovú kultúru a terminológiu*

Orgán

*Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru Matice slovenskej*

*Vychádza s finančnou podporou Ministerstva kultúry
Slovenskej republiky*

HLAVNÝ REDAKTOR

PhDr. Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Mgr. Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

prom. fil. Adriana Ferenčíková, CSc. (Bratislava), prof. PhDr. Ján Findra, DrSc. (Banská Bystrica), prof. PhDr. Juraj Glovňa, CSc. (Nitra), Dr. Robert Hammel (Berlín, Nemecko), PaedDr. Renáta Hlavatá, PhD. (Nitra), PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD. (Bratislava), Mgr. Bronislava Chocholová, PhD. (Bratislava), Mgr. Martin Chochol, PhD. (Bratislava), Mgr. Nicol Janočková, PhD. (Bratislava), prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc. (Bratislava), mimoriadna prof. Anna Marićová (Nový Sad, Srbsko), PhDr. Sibyla Mislovičová (Bratislava), prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. (Bratislava), PhDr. Lucia Satinská, PhD. (Bratislava), PhDr. Mária Šimková, Ph.D. (Bratislava), Mgr. Iveta Vančová (Bratislava), prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. (Bratislava)

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

Kultúra slova vychádza päťdesiaty rok

SIBYLA MISLOVIČOVÁ

Áno, tento rok vstupuje časopis Kultúra slova už do 50. ročníka. Autorom myšlienky založiť periodikum pre jazykovú kultúru a terminológiu bol prof. Jozef Ružička, ktorého nedožitú 100. výročie narodenia si pripomíname v osobitnom článku. Návrh odznel na konferencii o kultúre spisovnej slovenčiny v decembri 1966, takže od slov k činom v tomto prípade nebolo ďaleko. Úvodný článok novovzniknutého časopisu začal J. Ružička slovami: „Predkladáme slovenskej kultúrnej verejnosti prvé číslo časopisu Kultúra slova so želaním, aby sa stal obľúbeným a účinným poradcom v otázkach kultúry súčasnej spisovnej slovenčiny“ (Kultúra slova, 1967, roč. 1, č. 1, s. 3). Poslanie periodika vysvetľuje aj podrobnejšie: „Časopisom Kultúra slova sa nahradil Československý terminologický časopis, ktorý počas päťročnej činnosti – od 1962 do 1966 – plnil isté úlohy v oblasti koordinácie slovenskej a českej odbornej terminológie, ale nenašiel dost' porozumenia v kultúrnej verejnosti českej ani slovenskej. Otázky odbornej terminológie nájdú, pravda, vždy dost' miesta aj na stránkach nového časopisu, ale na rozdiel od minulých rokov bude nám ich treba podávať ako súčasť jazykovej kultúry v širokom zmysle slova, nielen zo zúženého hľadiska kontaktov slovenčiny s češtinou“ (tamže).

Časopis sa hneď od začiatku stal obľúbeným čítaním pre všetkých, ktorí mali záujem o problematiku jazykovej kultúry a terminológie. A to

sa nezmenilo. Aj po toľkých rokoch je Kultúra slova jediný časopis na Slovensku, ktorého cieľom je popularizovať výsledky základného a aplikovaného jazykovedného výskumu a prispievať k zvyšovaniu jazykovej kultúry. Čitateľmi sú najmä profesionálni používatelia jazyka – učitelia všetkých stupňov škôl, prekladatelia, terminológovia, študenti, redaktori a moderátori, ale aj bežní používatelia jazyka, ktorí sa zaujímajú o aktuálne dianie v oblasti jazyka. Vzhľadom na špecifickú problematiku spracúvaných tém a na okruh čitateľov sa príspevky publikujú len v slovenskom jazyku, napriek tomu je Kultúra slova známa aj v krajinách, kde sa hovorí inými slovanskými jazykmi. Mnohí Slováci žijúci v zahraničí oceňujú dostupnosť časopisu po sprístupnení archívu na webovej stránke ústavu (www.juls.savba.sk/ediela/ks).

Časopis sa sústreďuje najmä na súčasnú spisovnú slovenčinu, ale neobchádza ani ostatné útvary národného jazyka. Pozornosť venuje aj slovenským nárečiam, histórii slovenského jazyka, ako aj onomastike. Prináša štúdie a články venované slovnej zásobe, morfológii, syntaxi, štylistike, pravopisu i výslovnosti. Osobitnú pozornosť venuje ustáľovaniu odbornej terminológie z rozličných odborov publikovaním príspevkov o tejto problematike a uverejňovaním terminologických súpisov ako výsledkov práce terminologických komisií. V príspevkoch sa venuje pozornosť aj domácej a prekladovej umeleckej literatúre a popularizačnej, odbornej a náučnej spisbe z hľadiska jazyka a využívania jazykových prostriedkov.

V štruktúre časopisu tvoria základnú, nosnú časť štúdie a články. V stálej rubrike *Zo studnice rodnej reči* čitateľom sprístupňuje bohatstvo slovnej zásoby slovenského jazyka z hľadiska historického vývinu a bohatstvo slovnej zásoby slovenských nárečí. V rokoch 2007 – 2015 sa v rubrike *Z historickej lexiky* uverejňoval seriál príspevkov o lexike stredovekej slovenčiny s výkladom názvov obcí a miest. V pravidelnej rubrike *Rozličnosti* sa v kratších príspevkoch objasňujú konkrétne jazykové javy, v rubrike *Správy a posudky* prinášame aktuálne správy o jazykovedných podujatiach, recenzie, posudky a rozboru jazykovej úrovne rozličných publikácií, ale aj medailóny o osobnostiach slovenskej jazykovedy. V časti nazvanej *Spytovali ste sa* odpovedajú jazykovedci na konkrétne otázky, s ktorými sa stretávajú hlavne v jazykovej porad-

ni JÚLEŠ SAV. Od 29. ročníka má časopis (občasnú) rubriku *Z nových výrazov*, v ktorej sa predstavujú nové slová v slovnej zásobe slovenčiny, ukážky z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka a slová, ktoré nie sú v Krátkom slovníku slovenského jazyka. Medzi príležitostné možno zaradiť rubriky *Prečítali sme si*, *Z jazykových rubriek* a *Napísali ste nám*.

Príspevky sú spracované prístupnejšou popularizačnou formou vzhľadom na charakter časopisu, t. j. jeho zameranie na cieľovú skupinu profesionálnych aj bežných používateľov jazyka. Príspevky posudzujú členovia redakčnej rady, v článkoch sa uvádza použitá literatúra.

Od vzniku časopisu boli v redakčnej rade zastúpení jazykovedci z Jazykovedného ústavu L. Štúra a zo slovakistických pracovísk slovenských vysokých škôl, ktorí mali blízky vzťah k problémom jazykovej kultúry. Redakčná rada začala pracovať v zložení V. Betáková, G. Horák, J. Horecký, I. Masár, J. Matejčík, J. Oravec, K. Palkovič, J. Ružička, J. Sabol, E. Smiešková a M. Urbančok. Prvým hlavným redaktorom bol G. Horák a výkonným redaktorom I. Masár. G. Horáka v priebehu roka 1970 vo funkcii vystriedal J. Kačala, ktorý redakciu viedol dve desaťročia do konca roka 1991. V rokoch 1992 – 2014 bol hlavným redaktorom M. Považaj a od r. 2015 zastáva túto funkciu S. Mislovičová.

Vo funkcii výkonného redaktora sa vystriedali šiesti pracovníci Jazykovedného ústavu: Ivan Masár v rokoch 1967 – 1976 (1. – 10. ročník), Matej Považaj v rokoch 1977 – 1991 (11. – 25. ročník), Elena Urbancová v roku 1992 (26. ročník), Silvia Duchková v rokoch 1993 – 1994 (27. – 28. ročník), Sibyla Mislovičová v rokoch 1995 – 2014 (29. – 48. ročník) a Iveta Vančová od r. 2015 (49. ročník).

Aj zloženie redakčnej rady podliehalo zmenám a od r. 2011 sa jej členmi stali aj zahraniční jazykovedci. Členmi redakcie postupne boli Ján Bábik (2004), Elena Bajzíkova (1968 – 1988), Ladislav Bartko (1994 – 2010), Blažej Belák (1994 – 1999), Valéria Betáková (1967 – 1981), Klára Buzássyová (1982 – 1993), Silvia Duchková (1993 – 1995), Adriana Ferenčíková (1986 – doteraz), Ján Findra (1981 – doteraz), Juraj Glovňa (2008 – doteraz), Robert Hammel (Nemecko, 2011 – doteraz), Renáta Hlavatá (2011 – doteraz), Gejza Horák (1967 – 2003), Ján Horecký (1967 – 2006), Ingrid Hrubaničová (2013 – doteraz), Bronislava Chochoľová

(2015 – doteraz), Martin Chochol (od r. 2016), Juraj Chovan (1994 – 1995), Nicol Janočková (2009 – doteraz), Emil Kačala (1994 – 1999), Ján Kačala (1970 – 1993 a 2000 – doteraz), František Kočiš (1982 – 1991 a 1994 – 1997), Ján Kopina (1994 – 1995), Anna Marićová (Srbsko, 2011 – doteraz), Ivan Masár (1967 – 2008), Ján Matejčík (1967 – 1980), Sibyla Mislovičová (1994 – doteraz), Jozef Mlacek (1994 – 2015), Mira Nábělková (1991 – 1993), Slavomír Ondrejovič (2000 – doteraz), Ján Oravec (1967 – 1986), Konštantín Palkovič (1967 – 1981), Jozef Pavlovič (1991 – 1993 a 2001 – 2010), Mária Pisárčiková (1986 – 2012), Matej Považaj (1977 – 2014), Jozef Ružička (1967 – 1989), Anna Rýzková (1980 – 1999), Ján Sabol (1967 – 1993), Lucia Satinská (2015 – doteraz), Jana Skladaná (1994 – 2005), Elena Smiešková (1967 – 1985), Mária Šimková (2004 – doteraz), Daniela Števčeková (2000 – 2003), Elena Urbancová (1992), Milan Urbančok (1967 – 1981), Iveta Vančová (2004 – doteraz), Marta Zamborová (2000 – 2007), Pavol Žigo (1989 – 1993 a 2011 – doteraz).

Časopis Kultúra slova má po celé desaťročia mimoriadny význam pri popularizácii výsledkov jazykovedného výskumu a pri zvyšovaní jazykovej kultúry relevantných skupín používateľov spisovnej slovenčiny, pri zvyšovaní informovanosti o spisovnej slovenčine ako všeobecnom dorozumievacom prostriedku a základnej, najzávažnejšej podobe slovenského národného jazyka používanej vo vymedzených komunikačných sférach, ako sú vzdelávanie, štátna správa a samospráva, armáda, súdnictvo, tlačené aj elektronické médiá a pod. Napĺňa tým priam prorocké slová Viliama Záborského, ktorý v prvom čísle Kultúry slova v rámci „dobrého slova na cestu“ napísal: „Netreba hádam pripomínať, že časopis tohto druhu možno len privítať a že ho potrebujeme ako soľ. Ale aby uspokojivo splnil úlohu populárnovedného mesačníka – musí si predovšetkým tú popularitu získať.“

Polstoročnica existencie časopisu svedčí o tom, že si našiel svojich čitateľov, a treba veriť, že bude mať čo povedať aj nasledujúcim generáciám.

Sto rokov od narodenia zakladateľa časopisu Kultúra slova

JÁN KAČALA

Dvanásteho januára 2016 uplynulo okrúhlych sto rokov od narodenia jednej z najvýznačnejších osobností slovenskej jazykovedy druhej polovice 20. storočia – Jozefa Ružičku. Jozef Ružička sa narodil 12. januára 1916 v Nových Zámkoch. Tam absolvoval aj základnú a strednú školu, po maturite roku 1934 sa zapísal na univerzitné štúdium slovakistiky a germanistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. Po završení štúdia roku 1938 pôsobil do roku 1950 ako stredoškolský profesor v Bratislave. Medzitým sa roku 1948 habilitoval za docenta všeobecnej jazykovedy na základe knižnej práce *Z problematiky slabiky. K vývinu hornonemeckého slova*, ktorá vyšla roku 1947. Ako docent začal na tejto fakulte aj prednášať. Roku 1950 nastúpil ako vedecký pracovník do vtedajšieho Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení v Bratislave, neskôr premenovaného na Ústav slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied (od začiatku roka 1966 nesie meno Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV). Tomuto vedeckému pracovisku zostal verný po celý ďalší pracovný život; do dôchodku odišiel roku 1983. S týmto pracoviskom a so Slovenskou akadémiou vied je spojený aj jeho vedecký rast a kariérny postup. V rámci ústavu najprv viedol oddelenie gramatiky a štylistiky spisovnej slovenčiny, koncom roka 1965 sa stal riaditeľom ústavu a zároveň sa pričínal o jeho spomínané premenovanie na Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV; vedúcu funkciu vykonával do konca januára roku 1981, keď sa zo zdravotných dôvodov vzdal jej výkonu. Po odchode do dôchodku ešte istý čas ďalej pracoval vedecky, ale do chodu pracoviska a fungovania odboru už nezasahoval. Umrel 20. marca 1989 v Bratislave, pochovaný je v Devíne. Ako pracovník akademického ústavu roku 1957 získal hodnosť kandidáta filologických vied, roku 1960 hodnosť doktora filologických vied (obidve v odbore slovenský jazyk), roku 1967 ho vymenovali za profesora všeobecnej jazykovedy a po roku ho zvolili za člena korešpondenta Slovenskej akadémie vied.

Vedecky sa venoval viacerým jazykovedným disciplinám v okruhu slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a germanistiky. Slovakistika sa pre

neho stala rozhodujúcim poľom vedeckého záujmu najmä po prechode do Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Venoval sa najmä výskumu gramatickej stavby slovenského jazyka a osobitne skladby. Jeho dobrá teoretická príprava, široké vedecké aj všeobecne kultúrne záujmy a bohaté vedomosti mu umožňovali neobyčajne široký záber do jazykovednej problematiky a schopnosť riešiť aj zložité jazykovedné otázky na základe teoretických konceptov a systémových a funkčných metód modernej európskej jazykovedy. Princípy a požiadavky novej orientácie jazykovedy a vedy vo všeobecnosti vedel aj dôsledne uplatňovať vo vlastnej výskumnej práci, pri organizovaní a vedení vedeckých kolektívov, pri výchove mladých adeptov vedy a osobitne jazykovedy, ako aj pri organizovaní a vedení vedeckých podujatí. Presvedčivo to ukazujú jeho štúdie predovšetkým z 50. a 60. rokov 20. storočia, vedecké monografie aj syntetické diela, osobitne najmä akademická *Morfológia slovenského jazyka* z roku 1966, bezmála 900-stranové dielo podávajúce komplexný a systematický opis a výklad morfológických prostriedkov a pravidiel slovenského jazyka. Jeho najvlastnejší vedecký záujem smeroval ku skoncipovaniu analogického vedeckého opisu a výkladu syntaktických prostriedkov a pravidiel slovenského jazyka, ale po prevzatí funkcie riaditeľa akademického ústavu a pri zhoršovaní zdravotného stavu mu to osud nedožičil. Žiaľ, pomery na základnom jazykovednom pracovisku sa z tohto hľadiska vyvíjali nepriaznivo aj v nasledujúcich rokoch a desaťročiach, a tak základné komplexné a sústavné dielo o syntaktickom systéme slovenského jazyka ešte stále slovenská jazykoveda, ale ani slovenská kultúra a vzdelávacia sústava v Slovenskej republike nemá k dispozícii.

Na druhej strane sa žiada vyzdvihnúť to, že svojimi štúdiami, monografiami aj syntézami Jozef Ružička utvoril veľmi dôležitú výskumnú základňu, z ktorej nielenže možno, ale je priam nevyhnutné vychádzať pri ďalšom vedeckom štúdiu slovenskej syntaxe, pri koncipovaní čiastkových výsledkov získaných takýmto vedeckým výskumom a napokon aj pri tvorbe želanej syntézy v podobe vedeckej syntaxe slovenského jazyka, ktorá by bola okrem iného aj dôstojným zavŕšením Ružičkových syntaktických výskumov, lebo práve ony sa stali nevyhnutnou bázou pri ďalšom rozvoji moderného vedeckého bádania v oblasti slovenskej syntaxe a osobitne pri koncipovaní jej systémovej a funkčnej podoby. Jozef Ružička bol dôsledným zástancom

téz o systémovom usporiadaní jazyka a o bilaterálnej povahe znakových jazykových jednotiek a tieto postuláty sa presvedčivo uplatnili najmä v spomínanej *Morfológii slovenského jazyka*, pri ktorej bol tvorcom koncepcie a hlavným autorom. V nej sa ukazuje aj aplikovanie ďalšej závažnej tézy, ktorú Jozef Ružička vyznával, totiž presvedčenie o tesnej zviazanosti morfológie so syntaxou; aj preto možno a treba pri opise a výklade slovenskej skladby stále bohato čerpať práve z akademickej *Morfológie slovenského jazyka*. Na druhej strane úzku zviazanosť skladby s lexikálnou sémantikou presvedčivo ukázal vo svojej monografii *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku* z roku 1956.

V druhej polovici 60. rokov a v 70. rokoch 20. storočia sa Jozef Ružička vedecky venoval najmä otázkam dejín spisovnej slovenčiny, teórii spisovného jazyka a jazykovej kultúry, jazykovej výchove a zvyšovaniu úrovne verejnej jazykovej praxe. Na vedeckej konferencii o kultúre spisovnej slovenčiny roku 1966 predstavil svoje *Tézy o slovenčine* ako vlastnú teoretickú platformu práce v oblasti spisovného jazyka a teórie a praxe jazykovej kultúry na Slovensku. *Tézy o slovenčine* vyšli tlačou viac ráz (samostatne roku 1968) a podnes predstavujú syntézu základných koncepčných myšlienok týkajúcich sa slovenského jazyka ako národného jazyka Slovákov aj ako ich spisovného jazyka, konceptu spisovnosti a kritérií na posudzovanie spisovnosti verejných jazykových prejavov, starostlivosti o jazykovú kultúru a jej zvyšovanie a o jazykovú výchovu, najmä školskú. Téma súčasnej spisovnej slovenčiny, jej stavu, ako aj jej používania v spoločnosti a jej novším dejinám sú venované aj Ružičkove knižné publikácie *Spisovná slovenčina v Československu* (z roku 1970), *Rozvoj slovenčiny v socialistickom Československu* (z roku 1975) a kolektívna práca *Dejiny spisovnej slovenčiny II* (z roku 1974).

Do tohto okruhu činnosti patrí aj Ružičkova aktívna účasť na pravopisnej reforme z roku 1953 a na koncipovaní *Pravidiel slovenského pravopisu* z toho istého roku. Tieto *Pravidlá slovenského pravopisu* majú veľký význam pre stabilizáciu normy spisovnej slovenčiny v nasledujúcich desaťročiach vývinu spisovnej slovenčiny; pri tejto príležitosti treba pripomenúť aj to, že Ružičkovou zásluhou sa zo slovenskej pravopisnej sústavy odstránili takzvané politické výnimky typu *sjazd, sbor, sváz, svítok, zpráva*, čím sa výrazne posilnil súlad zvukovej a písomnej stránky týchto frekventovaných

slov vo verejných prejavoch. Na dosiahnutie tohto cieľa Jozef Ružička využil politické uvoľnenie v prvej polovici roka 1968. Vtedy sa osvedčil aj ako jazykovedec uvažujúci o národnom a spisovnom jazyku v širších národných, kultúrnych aj politických súvislostiach. V máji toho istého roka v denníku *Pravda* uverejnil prvý návrh zákona o slovenčine, ktorý by na celospoločenskú ochranu slovenského jazyka bola mala prijať Slovenská národná rada. Tento cieľ sa nepodarilo dosiahnuť, ale Ružičkov návrh sa ako iniciatívny využil v novej situácii po zmene politických pomerov v roku 1989 a vyústil do prijatia zákona o štátnom jazyku Slovenskej republiky Národnou radou SR roku 1995. Na druhej strane sa podarilo to, že na základe Ružičkovho návrhu, formulovaného v liste prezidentovi vtedajšej Československej socialistickej republiky Ludvíkovi Svobodovi, sa do pripravovaného zákona o česko-slovenskej federácii dostal článok 6, v ktorom sa slovenčina popri češtine uvádza ako rovnocenný oficiálny úradný jazyk federalizovaného štátu.

Neobyčajne závažná pre rozvoj slovenskej jazykovedy, ale aj vedy vo všeobecnosti je Ružičkova vedecko-organizačná činnosť. Kým do polovice roka 1965 bol Jozef Ružička vedúcou osobnosťou slovenskej jazykovedy v Slovenskej akadémii vied bez úradného osvedčenia, po tomto dátume sa ňou stal aj oficiálne – tým, že ešte v jeseni toho roku prevzal funkciu riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Nástup do tejto funkcie bol jedným z bezprostredných výsledkov vedeckej konferencie o slovníku spisovnej slovenčiny, na ktorej účastníci z radov slovenských jazykovedcov, ale aj spisovateľov, prekladateľov a publicistov podrobili zásadnej kritike nedostačujúcu starostlivosť oficiálnej jazykovedy o kultúru spisovnej slovenčiny vo všeobecnosti a o jazykovú úroveň verejných prejavov osobitne. Táto kritika smerovala proti tomu, že slovenská jazykoveda nemala vypracovanú vlastnú primeranú teóriu spisovného jazyka a jazykovej kultúry, ktorá by sa vzťahovala presne na podmienky spisovnej slovenčiny. Konkrétnym prejavom tohto stavu podľa účastníkov konferencie bolo napríklad spracovanie uvedenej normatívnej a kodifikačnej problematiky v Slovníku slovenského jazyka, ktorý sa koncipoval v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v 50. a 60. rokoch pod vedením vtedajšieho riaditeľa ústavu Štefana Peciara. Na čele spomenutého kritického prúdu stál Jozef Ružička, pričom tento kritický prúd výdatne podporoval aj Eugen Pauliny ako všeobecne

uznávaná vedúca osobnosť slovenskej jazykovedy pôsobiaca na Univerzite Komenského v Bratislave.

Uvedené kritické výhrady boli obsahom dvoch recenzentských posudkov: jeden vypracoval Eugen Pauliny a druhý – aj v mene ústavného oddelenia gramatiky a štylistiky spisovnej slovenčiny – vypracoval pracovník oddelenia Gejza Horák. Veľmi dôležitou súčasťou kritického posudzovania spracovania normatívnej problematiky v slovníku boli spomínaní zástupcovia slovenskej kultúrnej verejnosti. V záveroch z rokovania, ktoré sformuloval Jozef Ružička, sa pre slovenskú jazykovedu zdôraznila nevyhnutnosť vynakladať sústavnú vedeckú starostlivosť o spisovnú slovenčinu a jej kultúru, o jej systematické zveľaďovanie a o účinnú jazykovú výchovu v oblasti školskej sústavy, ale aj mimo školy. Tieto úlohy potom v ďalších mesiacoch a rokoch realizoval Jozef Ružička už z pozície riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, ako aj z pozície predsedu vtedajšieho Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV ako záujmovej organizácie slovenských jazykovedcov a učiteľov slovenského jazyka. Jeho mobilizácia nielen pracovníkov ústavu, ale aj veľkej časti vysokoškolských pedagógov z celého Slovenska do spoločnej práce za vyššiu kultúru spisovnej slovenčiny vo verejnosti a v jazykovej výchove mala v kultúrnej verejnosti všeobecný priaznivý ohlas a podporu našla aj vo vedení kultúrnych ustanovizní, ako bol ústredný rozhlas, televízia a celoštátna aj regionálna tlač, ako aj u časti vtedajších ústavných a politických činiteľov. Táto práca si zaslúži ocenenie aj po rokoch, lebo bola kultúrno-spoločensky potrebná aj užitočná.

Súčasťou Ružičkových plánov a krokov na zvýšenie účinnosti rozširovania vedeckých poznatkov o slovenskom národnom jazyku a osobitne o jeho spisovnej podobe bolo aj založenie časopisu pre jazykovú kultúru a terminológiu – *Kultúry slova*. Začal vychádzať roku 1967 a stal sa náhradou dovtedajšieho periodika s názvom *Československý terminologický časopis*, ktorého úlohou bolo okrem iného a koordinovať tvorbu a ustaľovanie odbornej terminológie v slovenčine a v češtine. Takéto zameranie už v novej situácii nemohlo vyhovovať, a tak Jozef Ružička napriek odporu z českej strany presadil utvorenie nového slovenského odborného časopisu s názvom *Kultúra slova*.

Na záver tejto úvahy venovanej storočnici narodenia Jozefa Ružičku chceme zvýrazniť jeho kladné osobnostné vlastnosti, neobyčajnú pracovitosť, húževnatosť a cieľavedomosť, ktoré ho viedli v jeho úsilí o hlbšie vedecké poznanie zákonitostí slovenského jazyka a jeho vývinu a o všestranné rozširovanie poznatkov o ňom v širokých vrstvách používateľov, osobitne formou cieľavedomej jazykovej výchovy na všetkých stupňoch našej školskej sústavy a v spoločenských komunikačných prostriedkoch. Je dôležité pripomenúť, že v týchto vlastnostiach sa Jozef Ružička aj vedome hlásil k svojmu kodifikačnému predchodcovi a zároveň ľudskému aj vedeckému vzoru – Ľudovítovi Štúrovi, ktorého meno práve z jeho iniciatívy natrvalo ozdobuje taký stánok ducha, ako je akademický vedecký ústav starajúci sa o výskum a kultúru slovenského jazyka, t. j. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. V porovnaní s inými vtedajšími vedúcimi pracovníkmi slovenskej jazykovedy Jozef Ružička dobrovoľne na seba prebral a vedome niesol oveľa väčší kus zodpovednosti za všestranný výskum slovenského národného jazyka, za jeho účinnú organizáciu a za šírenie poznatkov o ňom v celej slovenskej spoločnosti. Aj preto si jeho dielo a život aj pri príležitosti storočnice od jeho narodenia pripomíname s úctou a vďačnosťou a napokon aj s nádejou, že bude inšpiráciou ďalším nasledovníkom.

Napokon pripomenieme, že o živote a diele Jozefa Ružičku nachodíme početné informácie v rozmanitých prameňoch. Okrem príležitostných a jubilejných časopiseckých príspevkov v slovenských jazykovedných časopisoch sú to súhrnné informácie v encyklopedických dielach, v rámci ktorých osobitne pripomíname Encyklopédiu jazykovedy z roku 1993, v ktorej je spracované encyklopedické heslo o Jozefovi Ružičkovi a na ktorej koncipovaní a redigovaní sa ešte Jozef Ružička aktívne zúčastňoval. Súhrnný profil Jozefa Ružičku je zahrnutý aj v publikácii *Profily slovenských jazykovedcov 20. storočia*, ktorá vyšla roku 2011 vo vydavateľstve Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, ako aj v ďalších prameňoch.

Súpis termínov z astronómie (pokračovanie)

Predchádzajúci súpis termínov z astronómie bol publikovaný v Kultúre slova, 2014, roč. 48, č. 6, s. 321 – 330, od autorov Ľ. Hambálka a E. Pitticha. Súpisy sú výsledkom práce Terminologickej komisie Slovenskej astronomickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied v zložení RNDr. Eduard Pittich, DrSc. (predseda), RNDr. Štefan Gajdoš, PhD., Mgr. Mária Hajduková ml., PhD., Mgr. Ľubomír Hambálek, PhD., RNDr. Drahomír Chochol, DrSc., Mgr. Július Koza, PhD., PaedDr. Matej Považaj, CSc. Tento súpis termínov autorsky pripravili Š. Gajdoš, Ľ. Hambálek, J. Koza a E. Pittich. Niektoré heslá už boli publikované v predchádzajúcich súpisoch, v tomto súpise sa uvádzajú ich upravené verzie.

a pozri rok

A erupcia pozri erupcia triedy A

absolútna nula

začiatkový bod v termodynamickej teplotnej stupnici; $0\text{ K} = -273,15\text{ °C}$

afrodiocentrická vzdialenosť

vzdialenosť telesa od stredu planéty Venuša

afrodiocentrický

vzťahujúci sa na stred planéty Venuša

Alfvénova vlna

oscilácia magnetického poľa v plazme

alias

falošná frekvencia vo Fourierovom obraze vytvorená nedostatočne jemným vzorkovaním dát

alidáda

otočné pravítko, súčasť astrolábu na meranie uhlov

analema

dráha Slnka na oblohe pre pozorovateľa na nebeskom telese (obyčajne na Zemi) počas obežnej doby telesa

apodizácia

matematická operácia vyhladzujúca nespojitosť medzi prvým a posledným bodom série diskretných dát

areostacionárna dráha

kruhová dráha nad rovníkom Marsu, ktorej obežná perióda je identická so siderickou rotačnou periódou Marsu

asterosféra pozri **hviezdna sféra**

astronomická jednotka = au

stredná vzdialenosť Zeme od Slnka, vedľajšia jednotka vzdialenosti v sústave SI; značka *au* (z angl. *astronomical unit*)

atmosféra Zeme

plynný obal Zeme s vrstvami delenými podľa priebehu teploty, podľa ionizácie vzduchu alebo podľa fyzikálnych vlastností

atmosférické okno

interval vlnových dĺžok elektromagnetického žiarenia, v ktorom je absorpčný koeficient atmosféry malý

atómové číslo

počet protónov v jadre atómu; značka *Z*

au pozri **astronomická jednotka**

B erupcia pozri **erupcia triedy B**

balistický let pozri **subdráhový let**

barycentrický zemský dynamický čas = TDB

zemský dynamický čas odvodený z pohybu telies v slnečnej sústave vzhľadom na jej barycentrum; skratka *TDB* z angl. *Time Dynamic Barycentric*

big bang (vysl. *big beng*) pozri **veľký tresk**

big cranch (vysl. *big kranč*) pozri **veľký krach**

big splash (vysl. *big spleš*) pozri **teória veľkého impaktu**

biosféra

spodná časť troposféry, v ktorej existujú živé organizmy

blazar

kvazar, ktorého os smeruje k Zemi

Brackettova séria

postupnosť spektrálnych čiar vznikajúcich prechodmi medzi štvrtou hladinou a vyššími hladinami atómu neutrálneho vodíka

C erupcia pozri **erupcia triedy C**

Carpenterov hranol pozri **mriežkový hranol**

citlivostná funkcia pozri **funkcia citlivosti**

Clarkov pás

oblasť v okolí geostacionárnej dráhy, v ktorej sa pohybuje väčšina ume-
lých družíc Zeme

cyklotrónové žiarenie

spojité elektromagnetické žiarenie emitované nerelativistickými nabitý-
mi časticami pohybujúcimi sa v silnom magnetickom poli

cyklus

perióda, ktorá sa neopakuje s úplnou presnosťou

delta konfigurácia pozri δ konfigurácia

delta škvrna pozri δ škvrna

Delta T pozri ΔT

denný pohyb

1. zdanlivý pohyb nebeských telies na oblohe za deň spôsobený rotáciou
miesta pozorovania

2. zdanlivý pohyb nebeských telies na oblohe voči hviezdám za deň

3. zmena polohy útvaru na povrchu Slnka za deň

dopplergram

obraz rýchlosti plazmy v smere zorného lúča

dráha blízka parabole

dráha telesa pohybujúceho sa po kužeľosečke s excentricitou blízkou k 1

dráhová rezonancia = komensurabilita = Laplaceova rezonancia

pohyb dvoch telies v izolovanej sústave s obežnými dobami v pomere
malých celých čísel

δ konfigurácia = delta konfigurácia

podtyp magnetického typu γ mountwilsonskej klasifikácie slnečných
škvŕn pozostávajúci z dvoch škvŕn opačnej polarita v jednej penumbre

δ škvrna = delta škvrna

škvrna s δ konfiguráciou magnetického poľa

$\Delta T = \text{Delta T}$

rozdiel medzi svetovým časom UT a zemským časom TT, t. j. rozdiel me-
dzi skutočnou rotáciou Zeme a teoretickým rovnomerne plynúcim časom

elipsa

1. množina všetkých bodov v rovine, ktoré majú od dvoch pevných bo-
dov (ohnísk) v danej rovine stály súčet vzdialeností

2. kužeľosečka s hodnotou excentricity $0 < e < 1$

eliptická dráha

dráha telesa pohybujúceho sa po elipse

eliptická polarizácia

rovnorné stáčanie smeru elektrického vektora elektromagnetickej vlny sprevádzané zmenou jeho veľkosti; koncový bod vektora opisuje v rovine kolmej na smer šírenia vlny elipsu

erupcia triedy A = A erupcia

najmenej energetická slnečná erupcia s celkovým žiarivým výkonom v čase maxima erupcie menším ako 10^{-7} Wm^{-2}

erupcia triedy B = B erupcia

slnečná erupcia s celkovým žiarivým výkonom v čase maxima erupcie v rozsahu 10^{-7} až 10^{-6} Wm^{-2}

erupcia triedy C = C erupcia

slnečná erupcia s celkovým žiarivým výkonom v čase maxima erupcie v rozsahu 10^{-6} až 10^{-5} Wm^{-2}

erupcia triedy M = M erupcia

slnečná erupcia s celkovým žiarivým výkonom v čase maxima erupcie v rozsahu 10^{-5} až 10^{-4} Wm^{-2}

erupcia triedy X = X erupcia

najenergetickejšia slnečná erupcia s celkovým žiarivým výkonom v čase maxima erupcie väčším ako 10^{-4} Wm^{-2}

excentricita

1. číselná hodnota charakterizujúca tvar kužeľosečky
2. element dráhy nebeského telesa charakterizujúci jej tvar; mat. sym. e

exosféra

najvrchnejšia vrstva atmosféry Zeme plynule prechádzajúca do medziplanetárneho priestoru

Fabryho-Pérotov etalón pozri **Fabryho-Pérotov interferometer**

Fabryho-Pérotov interferometer = Fabryho-Pérotov etalón

úzkopásmový filter s priepustnosťou danou interferenciou svetla medzi dvomi paralelnými reflexnými optickými plochami

Fermiho bubliny

dva oblaky plynu emitujúce gama žiarenie unikajúce v podobe dvoch bublín zo stredu Galaxie, objavené družicou Fermi

Forbushov pokles

náhly pokles intenzity galaktického kozmického žiarenia vyvolaný zvýšenou slnečnou aktivitou

Fourierov obraz

výsledok aplikácie Fourierovej transformácie na danú funkciu alebo sériu dát

funkcia citlivosti = citlivostná funkcia

funkcia kvantifikujúca zmenu Stokesových parametrov spôsobenú malou zmenou stavových veličín v modeli hviezdnej atmosféry

galaktocentrický

vzťahujúci sa na stred galaxie

Gaussov rok

siderický rok planéty so zanedbateľnou hmotnosťou (vzhľadom na Slnko) v slnečnej sústave, ktorej pohyb neovplyvňuje gravitácia ostatných planét slnečnej sústavy

GEO pozri geostacionárna dráha

geostacionárna dráha = GEO

krhová dráha nad rovníkom Zeme, na ktorej jeden obeh trvá presne jeden hviezdny deň; skratka *GEO* z angl. *Geostationary Earth Orbit*

Geostacionárna sústava satelitov pre životné prostredie = GOES

sústava satelitov na geostacionárnych dráhach určených na komplexné monitorovanie širokého spektra kozmických a pozemských činiteľov; skratka *GOES* z angl. *Geostationary Operational Environmental Satellite*

GOES pozri Geostacionárna sústava satelitov pre životné prostredie halová dráha

periodická obežná dráha telesa v priestore okolo libračných bodov L1, L2, L3 v probléme troch telies

Hanleho jav

pokles polarizácie a stáčanie polarizačnej roviny žiarenia rozptýleného atómom vplyvom magnetického poľa

Hannin objekt = HsV

astronomický objekt objavený v roku 2007 holandskou učiteľkou Hanny van Arkel; značka *HsV* z hol. *Hanny's voorwerp*

HDF pozri **Hubblovo hlboké pole**

HDF-S pozri **Hubblovo južné hlboké pole**

heliaktický rok

doba medzi dvomi heliaktickými východmi hviezdy

heliopauza

oblasť heliosféry, v ktorej sa tlak slnečného vetra vyrovnáva s tlakom plynu medzihviezdneho prostredia

helioplášť

oblasť heliosféry za koncovým rázom až k hranici heliopauzy

heliosféra

1. okoloslnečný priestor, v ktorom sa šíri slnečný vietor

2. časť ionosféry vo výške okolo 600 až 1400 km od povrchu Zeme obsahujúca prevažne hélium

3. oblasť, v ktorej prevláda gravitačná sila Slnka

heliosférická prúdová vrstva

vrstva medziplanetárneho magnetického poľa, v ktorej sa mení polarita slnečného magnetického poľa

heliosynchrónna dráha

geocentrická obežná dráha telesa, v ktorej uhol medzi Slnkom, Zemou a družicou je takmer konštantný

HEO pozri **vysoká zemská dráha**

hermocentrická vzdialenosť

vzdialenosť telesa od stredu planéty Merkúr

hermocentrický

vzťahujúci sa na stred planéty Merkúr

HI čiara pozri **21 cm čiara vodíka**

hluchý odliv

minimálny odliv na danom mieste v čase, keď Slnko, Zem a Mesiac zvierajú približne pravý uhol (prvá alebo posledná štvrt' Mesiaca)

hluchý príliv

minimálny príliv na danom mieste v čase, keď Slnko, Zem a Mesiac zvierajú približne pravý uhol (prvá alebo posledná štvrt' Mesiaca)

Hohmannov transfér

transfér s optimálnou spotrebou paliva na presun telesa z jednej dráhy na druhú

HsV pozri Hannin objekt

Hubblovo extrémne hlboké pole = XDF

pole s rozmerom 2,3 x 2 oblúkovej minúty v strednej časti Hubblovho ultrahlbokého poľa zložené v roku 2012 zo snímkov získaných Hubblovým vesmírnym ďalekohľadom za posledných 10 rokov; obsahuje galaxie spreď 13,2 My; skratka *XDF* z angl. *eXtrême Deep Field*

Hubblovo hlboké pole = HDF

pole s rozmerom 3 x 3 oblúkovej minúty vo Veľkom voze, bez slabých hviezd alebo blízkej skupiny galaxií, v ktorom Hubblov ďalekohľad zaznamenal v roku 1995 na zloženej snímke 1500 galaxií v rôznom štádiu vývoja; skratka *HDF* z angl. *Hubble Deep Field*

Hubblovo južné hlboké pole = HDF-S

pole podobné HDF na južnej pologuli v súhvezdí Tukan získané Hubblovým ďalekohľadom v roku 1998; skratka *HDF-S* z angl. *Hubble Deep Field South*

Hubblovo ultrahlboké pole = HUDF

pole s rozmerom 2,4 x 2,4 oblúkovej minúty v súhvezdí Pec, v ktorom Hubblov ďalekohľad zaznamenal v roku 2003 až 2004 na zloženej snímke 10 000 galaxií v rôznom štádiu vývoja; skratka *HUDF* z angl. *Hubble Ultra Deep Field*

HUDF pozri Hubblovo ultrahlboké pole

Humphreyho séria

postupnosť spektrálnych čiar vznikajúcich prechodmi medzi šiestou hladinou a vyššími hladinami atómu neutrálneho vodíka

hviezdna sféra = asterosféra

oblasť hviezd s prevládajúcou gravitačnou silou

hyperbola

1. množina všetkých bodov v rovine, ktoré majú od dvoch pevných bodov (ohnísk) v danej rovine stály rozdiel vzdialeností
2. kužeľosečka s hodnotou excentricity $e > 1$

hyperbolická dráha

dráha telesa pohybujúceho sa po hyperbole

hyperjemná štruktúra

malý posun a rozštiepenie spektrálnej čiary na niekoľko zložiek spôsobených gravitačným červeným posunom

sobené interakciou magnetického dipólového momentu atómového jadra a elektrónového obalu

chaos

matematický koncept formalizovaný a merateľný Lapunovovým časom

chaotická dráha

dráha citlivá na veľmi malé zmeny začiatočných podmienok, ktoré neumožňujú kvantifikovať jej vývoj na dlhé časové obdobie v zmysle matematického konceptu chaosu

impaktný parameter

projekcia vzdialenosti medzi stredom disku hviezdy a čiarou tranzitu planéty

infračervené okno

atmosférické okno v oblasti infračerveného žiarenia

izolovaná sústava telies

sústava telies, pri ktorej zmena hybnosti nastáva iba vzájomným pôsobením

izotopický posun

malý rozdiel vlnových dĺžok tej istej spektrálnej čiary dvoch rôznych izotopov toho istého prvku

jansky = J_y

jednotka SI hustoty toku rádiového žiarenia; značka J_y

jarný rok

stredná perióda medzi dvomi po sebe nasledujúcimi prechodmi Slnka pravým jarným bodom

jesenný rok

stredná perióda medzi dvomi po sebe nasledujúcimi prechodmi Slnka pravým jesenným bodom

J_y pozri jansky

kadencia

opakované meranie prístroja

klasifikácia snečných erupcií

rozdelenie erupcií do piatich tried označených A, B, C, M a X od najslabších po najenergetickejšie podľa celkového žiarivého výkonu meraného v rozsahu vlnových dĺžok 0,1 až 0,8 nm satelitom GOES v čase maxima erupcie

kodráhové teleso = koorbitálne teleso

nebeské teleso v rezonancii stredného pohybu 1 : 1 s iným nebeským telesom

komensurabilita pozri dráhová rezonancia**korelátor**

zariadenie skladajúce signál z viacerých antén a potláčajúce šum

kozmozogický červený posun = z

červený posun spektrálnych čiar galaxií vyvolaný expanziou vesmíru; značka z

kronocentrická vzdialenosť

vzdialenosť telesa od stredu planéty Saturn

kronocentrický

vzťahujúci sa na stred planéty Saturn

kruhovú dráhu

dráha telesa pohybujúceho sa po kružnici

kruhovú polarizáciu

rovnorné stáčanie smeru elektrického vektora elektromagnetickej vlny zachováajúce veľkosť vektora; koncový bod opisuje v rovine kolmej na smer šírenia vlny kružnicu

kružnica

1. množina všetkých bodov v rovine, ktorých vzdialenosť od pevného bodu danej roviny je rovnaká
2. kužeľosečka s hodnotou excentricity $e = 0$

kryogejzír

výtrysk zmrznutého materiálu vo forme jemných kryštálov z povrchu nebeského telesa

kryovulkanizmus

vulkanizmus, pri ktorom dochádza k vyvrhnutiu zmrznutého materiálu z povrchu nebeského telesa

Laplaceova rezonancia pozri dráhová rezonancia**Lapunovov čas**

parameter určujúci moment začiatku divergencie chaotickej dráhy

Lapunovov exponent

veličina charakterizujúca mieru divergencie nekonečne blízkych dráh

Lapunovova dráha

špeciálny prípad Lissajousevej dráhy, keď teleso obieha výhradne v rovine sústavy dvoch hmotných telies

laserová hviezda

referenčný laserový zdroj svetla slúžiaci na meranie odchýlok vlnoplochy po jej prechode atmosférou

LEO pozri nízka zemská dráha

letný čas

pásmový čas posunutý o 1 hodinu dopredu

letný stredo európsky čas = LSEČ

pásmový čas posunutý o 1 hodinu dopredu oproti stredo európskemu pásmovému času (SEČ) medzi poslednou nedeľou v marci a poslednou nedeľou v októbri toho istého roka; skr. LSEČ

limb

okraj disku nebeského telesa

lineárna polarizácia

existencia prevládajúcej polarizačnej roviny vo zväzku elektromagnetických vln; koncový bod elektrického vektora opisuje v rovine kolmej na smer šírenia vln úsečku

Lissajousova dráha

kváziperiodická obežná dráha telesa v okolí všetkých libračných bodov v probléme troch telies bez potreby vlastného pohonu

LSEČ pozri letný stredo európsky čas

LS väzba = Russellova-Saundersova väzba

kvantovomechanické skladanie vektorov celkového dráhového momentu hybnosti a celkového spinového momentu hybnosti elektrónového obalu atómu

lunovrat

okamih, keď je Mesiac v maximálnej alebo minimálnej deklinácii v siderickom mesiaci

M erupcia pozri erupcia triedy M

magnetopauza

hranica medzi magnetosférou a medziplanetárnym magnetickým poľom

magnetosféra

oblasť okolo nebeského telesa, v ktorej dominuje magnetické pole tvorené daným telesom

magnetosféra Zeme

priestor okolo Zeme, v ktorom pôsobí geomagnetické pole

MEO pozri stredná zemská dráha

metalicita

1. podiel všetkých prvkov ťažších ako hélium na celkovej hmotnosti objektu

2. podiel vybraného prvku na zložení objektu

Metonov cyklus

obdobie približne 19 rokov, ktorého dĺžka je spoločným násobkom tropického roka a synodického mesiaca

mezopauza

prechodová vrstva nad mezosférou

mezosféra

vrstva atmosféry Zeme vo výške 80 až 100 km; vyskytujú sa v nej meory a nočné svietiace oblaky

milisekundový pulzar

pulzar s periódou pulzov v oblasti milisekúnd

mriežkový hranol = Carpenterov hranol

kombinácia optickej mriežky a hranola, ktorou priamo prechádza len svetlo zvolenej vlnovej dĺžky

neperiodická dráha

parabolická alebo hyperbolická dráha

nepravá farba

farba nezodpovedajúca skutočnej vlnovej dĺžke detegovaného elektromagnetického žiarenia

neptunocentrická vzdialenosť

vzdialenosť telesa od stredu planéty Neptún

neptunocentrický

vzťahujúci sa na stred planéty Neptún

nízka zemská dráha = LEO

obežná dráha telesa, ktorej perigeum je väčšie ako 160 km a apogeum menšie ako 2000 km; skratka *LEO* z angl. *Low Earth Orbit*

nízky lunovrat

lunovrat s minimálnou možnou deklináciou Mesiaca; opakuje sa po 18 rokoch

nočný svietiaci oblak = strieborný oblak

oblak zložený z prachových a aerosólových častíc v mezofére a osvetlený slnečným svetlom

Nyquistova frekvencia

najväčšia frekvencia, ktorú možno detegovať v diskretných dátach pomocou diskretnej Fourierovej transformácie

odliv

znižovanie hladiny mora v dôsledku slapových síl

OH čiara

absorpčná čiara molekúl hydroxylových nachádzajúca sa na niektorej z frekvencií 1612, 1665, 1667, 1720 MHz

Olbersova planéta

hypotetická planéta medzi dráhami Marsu a Jupitera dopĺňajúca Titusov-Bodeho rad

Oppenheimerova-Volkoffova medza

maximálna hodnota hmotnosti stabilnej neutrónovej hviezdy

optická dráha

dráha svetla v optickom prostredí násobená indexom lomu prostredia

optické okno

atmosférické okno v oblasti viditeľného žiarenia

ozón

chemická zlúčenina, trojatómový kyslík O₃

ozonosféra

vrstva atmosféry Zeme vo výške 25 až 35 km obsahujúca ozón vo veľkej koncentrácii; je súčasťou stratosféry

ozónová vrstva

vrstva ozónu nachádzajúca sa v stratosfére

parabola

1. množina všetkých bodov v rovine, ktoré majú od pevného bodu (ohniska) a pevnej priamky (riadiacej priamky) v danej rovine rovnakú vzdialenosť

2. kužeľosečka s hodnotou excentricity $e = 1$

parabolická dráha

dráha telesa pohybujúceho sa po parabole

parametre polarizačnej elipsy

parametre elipsy charakterizujúcej eliptickú polarizáciu vzhľadom na zvolenú súradnicovú sústavu; dĺžka veľkej a malej polosy elipsy a uhol medzi veľkou polosou a zvolenou súradnicovou sústavou

Paschenov-Backov jav

Zeemanov jav v prípade silných magnetických polí

Paschenova séria

postupnosť spektrálnych čiar vznikajúcich prechodmi medzi tretou hladinou a vyššími hladinami atómu neutrálneho vodíka

periodická dráha

1. kruhová alebo eliptická dráha
2. dráha zodpovedajúca riešeniu dynamickej sústavy rekurzívnej v čase

Pfundova séria

postupnosť spektrálnych čiar vznikajúcich prechodmi medzi piatou hladinou a vyššími hladinami atómu neutrálneho vodíka

počasie

ustavičná zmena poveternostných podmienok v troposfére

polarizácia

usporiadanosť orientácie kmitov elektrického vektora vo zväzku elektromagnetických vln

polarizačná elipsa

elipsa charakterizujúca eliptickú polarizáciu

polarizačná rovina

rovina kmitov elektrického vektora elektromagnetickej vlny definovaná smerom vektora a smerom šírenia vlny

polárna dráha

planetocentrická obežná dráha telesa prechádzajúca ponad rotačné póly obiehajúceho telesa

polvlnová platnička

vlnová platnička s fázovým posunom 180°

pomer signálu k šumu

pomer priemernej hodnoty meraného signálu k priemernej hodnote signálu pozadia

príliv

zvyšovanie hladiny mora v dôsledku slapových síl

príspevková funkcia

podintegrálny výraz vo formálnom riešení rovnice prenosu žiarenia

proplyd

ionizovaný protoplanetárny disk, ktorý je osvetľovaný iba okolitými hviezdami

protoplanéta

zárodok planéty, ktorý vznikol z planetozimálov a prešiel štádiom vnútornej diferenciacie

protoplanetárny disk

rotujúci okolo hviezdny disk plynu a prachu obklopujúci mladé hviezdy typu T Tauri a Herbigove Ae/Be hviezdy

protozem

protoplanéta, z ktorej neskôr vznikla planéta Zem

r pozri rok**rádiové okno**

atmosférické okno v oblasti rádiových vln

raketa

zariadenie používajúce na reaktívny pohon zmes paliva a okysličovadla

raketoplán

dopravný prostriedok lietajúci v atmosfére aj v kozmickom priestore; angl. *space shuttle*

Rayleighova atmosféra

atmosféra molekúl plynov a častíc menších ako desatina vlnovej dĺžky prechádzajúceho svetla

Rayleighova medza pozri Rayleighovo kritérium**Rayleighovo kritérium = Rayleighova medza**

rozlišovacia schopnosť ďalekohľadu; najmenší uhol medzi dvomi bodovými zdrojmi svetla, ktoré možno ďalekohľadom rozlíšiť

rázová vlna

nespojitosť v rozložení fyzikálnych veličín šíriaca sa rýchlosťou väčšou ako lokálna rýchlosť zvuku

redukovaná hmotnosť

hmotnosť sústavy dvoch telies definovaná podielom súčinu hmotností telies a ich súčtu

relaxačný čas

čas potrebný na náhodné rozdelenie pohybu hviezd vo hviezdnej sústave

rezonancia

vynútené kmitanie sústavy vyvolané vonkajším zdrojom, ktorého kmitočet je zhodný s vlastným kmitočtom sústavy

rezonančná čiara

spektrálna čiara s najväčšou vlnovou dĺžkou zo všetkých čiar vznikajúcich pri prechode zo základnej energetickej hladiny atómu

rezonančný záchyt

záchyt častice jadrom atómu, ktorej energia zodpovedá jednej energetickej úrovni jadra

rok = a = r

1. doba obehu Zeme okolo Slnka rovnajúca sa zdanlivému obehu Slnka po ekliptike

2. kalendárna jednotka; vedľajšia jednotka v sústave SI; značka *a* (z lat. *annum*) alebo *r* (zo slov. *rok*)

rotačná dráhová rezonancia

rezonancia, ak pomer rotačnej periódy nebeského telesa a jeho dráhovej periódy okolo centrálného telesa možno vyjadriť v pomere malých celých čísel

Russellova-Saundersova väzba pozri LS väzba

Sagittarius A

silný rádiový zdroj v strede Galaxie

SEČ pozri stredoeurópsky čas

selenocentrický

vzťahujúci sa na stred Mesiaca

Shackov-Hartmannov senzor

prvok adaptívnej optiky analyzujúci tvar svetelnej vlnoplochy

skočný odliv

maximálny odliv na danom mieste v čase, keď sú Slnko, Mesiac a Zem približne na priamke (nov alebo spln Mesiaca)

skočný príliv

maximálny príliv na danom mieste v čase, keď sú Slnko, Mesiac a Zem približne na priamke (nov alebo spln Mesiaca)

slapové sily

vonkajšie gravitačné sily spôsobujúce zmenu tvaru objektu

slnečný rok

čas, za ktorý Zem obehne okolo Slnka

spektropolarimeter, zastar. *stokesmeter*

prístroj merajúci Stokesove profily

stokesmeter (zastar.) pozri **spektropolarimeter**

Stokesove parametre

štyri polarimetricky merateľné ekvivalenty parametrov polarizačnej elipsy charakterizujúce amplitúdu a fázu elektrického vektora elektromagnetickej vlny; označenie I , Q , U a V

Stonehenge

megalitická stavba západne od Amesbury, ktorá slúžila na astronomické a kultové ciele

stratopauza

tenká prechodová vrstva medzi stratosférou a mezosférou

stratosféra

vrstva atmosféry Zeme nad troposférou siahajúca do výšky zhruba 50 km; jej súčasťou je ozónová vrstva

stredná zemská dráha = MEO

obežná dráha s perigeom nad 2000 km a pod geostacionárnou dráhou; skratka *MEO* z angl. *Medium Earth Orbit*

stredný denný pohyb

priemerná uhlová vzdialenosť, ktorú prejde teleso na svojej dráhe za deň

stredný pohyb

priemerná uhlová rýchlosť telesa na periodickej dráhe

stredoeurópsky čas = SEČ

stredný slnečný čas v časovom pásme okolo poludníka 15° východnej zemepisnej dĺžky, posunutý oproti svetovému času o 1 hodinu dopredu; skr. SEČ

strieborný oblak pozri **nočný svietiaci oblak****subdráhový let = balistický let = suborbitálny let**

pohyb telesa v gravitačnom poli centrálného telesa, ktorého pericentrum je menšie ako polomer centrálného telesa

suborbitálny let pozri **subdráhový let**

svetelné echo

prechodné krátkodobé zjasnenie medzihviezdneho alebo extragalaktického plynového mraku vyvolané vzplanutím blízkeho objektu

štvrt'vlnová platnička

vlnová platnička s fázovým posunom 90°

šum

neželaný signál na pozadí meraného signálu

TDB pozri **barycentrický zemský dynamický čas**

TDT pozri **zemský dynamický čas**

teória veľkého impaktu = **zrážková teória vzniku Mesiaca** = **big**

splash

hypotetický scenár vzniku Mesiaca po zrážke protozeme s Theiou

termopauza

prechodová vrstva medzi termosférou a exosférou

termosféra

vrstva atmosféry Zeme nad mezosférou siahajúca do výšky približne 500 až 600 km; pozorujeme v nej polárne žiare

Theia

hypotetická protoplanéta veľkosti Marsu, ktorá sa podľa teórie veľkého impaktu zrazila s protozemou

tropický rok

doba medzi dvomi po sebe nasledujúcimi prechodmi Slnka stredným jarným bodom

tropopauza

tenká prechodová vrstva medzi troposférou a stratosférou

troposféra

najnižšia a najhustejšia vrstva atmosféry Zeme siahajúca do výšky 8 až 16 km nad zemským povrchom, v ktorej prebieha počasie

TT pozri **zemský čas**

uranocentrická vzdialenosť

vzdialenosť telesa od stredu planéty Urán

uranocentrický

vzťahujúci sa na stred planéty Urán

van der Waalsova sila

výslednica príťažlivých a odpudivých elektrostatických síl medzi atómami a iónmi

van der Waalsovo rozšírenie

rozšírenie spektrálnej čiary vyvolané malou zmenou energie hladín elektrónového obalu atómu pôsobením van der Waalsových síl

veľký krach = big crunch

záverečná fáza kontrakcie zatvoreného vesmíru; opak veľkého tresku

veľký tresk = big bang

hypotetický začiatkový výbuch, ktorým sa podľa nestacionárnych relativistických modelov vesmíru začal pred 12 až 15 miliardami rokov vývoj vesmíru

vlnová platnička

optický prvok z dvojlomného kryštalického materiálu (najčastejšie islandského vápenca, kremeňa alebo sludy) posúvajúci fázu medzi riadnym a mimoriadnym lúčom

vodíková stena

hypotetická oblasť horúceho vodíka medzi heliopauzou a rázovou vlnou

vysoká zemská dráha = HEO

obežná dráha nad geostacionárnou dráhou; skratka *HEO* z angl. *High Earth Orbit*

vysoký lunovrat

lunovrat s maximálnou možnou deklináciou Mesiaca; opakuje sa po 18 rokoch

výtrysk

úzky prúd plynu alebo prachu unikajúci z telesa

XDF pozri Hubblovo extrémne hlboké pole

X erupcia pozri erupcia triedy X

z pozri **kozmozologický červený posun**

Zeemanov jav

rozštiepenie spektrálnych čiar na niekoľko zložiek vplyvom magnetického poľa pôsobiaceho na zdroj žiarenia; žiarenie zložiek je polarizované

zemský čas = TT

čas nahrádzajúci zemský dynamický čas a barycentrický zemský dyna-

mický čas tak, aby zodpovedali sekunde SI a všeobecnej teórii relativity; skratka *TT* z angl. *Terrestrial Time*

zemský dynamický čas = TDT

čas súvisiaci s dynamickou teóriou Slnka, Mesiaca a planét slnečnej sústavy založenou na všeobecnej teórii relativity; skratka *TDT* z angl. *Time Dynamic Terrestrial*

zmiznutie prstencov Saturna

úkaz nastávajúci v čase, keď je zorný lúč pozorovateľa rovnobežný s rovinou prstencov

zmršťovanie vesmíru

jav trvalého zmenšovania vzájomných vzdialeností medzi všetkými známymi galaxiami končiaci sa podľa modelu zatvoreného vesmíru veľkým krachom

zrážková teória vzniku Mesiaca pozri teória veľkého impaktu

21 cm čiara vodíka = HI čiara

rádioemisija neutrálneho vodíka; preniká aj medzihviezdnyimi mrakmi

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Zasurmili surmity, volajú do zbroje

ADRIANA FERENČIKOVÁ

Čitateľ bezpochyby na prvý pohľad zistil, odkiaľ pochádza verš v názve nášho príspevku. Pravdaže je zo slávnej Chalupkovej básne *Mor ho!* Jeho obsahom je povel rímskym vojakom, aby bránili svojho cisára, keď sa po jeho spupnom vyhlásení, že aj Slovania budú otrokmi Ríma, slovanskí posli, ktorí prišli k nemu s mierovým pozdravom, vrhli naňho s vytasenými mečmi v presvedčení, že lepšie je *nebyť, ako byť otrokom*.

V našich dejinách bolo – obrazne povedané – takým hlasom surmity vystúpenie štúrovskej generácie s volaním do boja za základné národné a občianske práva Slovákov a s programom všestranného rozvoja národného života. Účinnými zbraňami na tomto „bojovom poli“ boli najmä Štúrove *Slovenskje národňje novini* a bohatá literárna tvorba jeho druhov, ktorých tvorivý rozlet podnietil práve nový – štúrovský – spisovný jazyk.

No v revolučných rokoch 1848 – 1849 sa aj príslušníci tejto generácie zúčastnili na boji so zbraňou v ruke. V porevolučnom období sa však Slováci napriek víťazstvu cisárskej Viedne, po ktorej boku za svoje národné práva bojovali proti maďarským revolučným gardám, dožili len trpkého sklamania. Po prehratom zápase o národnú slobodu zavládla v slovenskom verejnom živote skepsa. Vieru v nádej na víťazstvo v boji za slobodnú sebarealizáciu národa znova muselo kriesiť umelecké slovo. Štúrovskí básnici – v prvom rade A. Sládkovič, S. Chalupka a J. Botto – to v šesťdesiatych rokoch robili najmä epickými spevmi vyzdvihujúcimi hrdinstvo bojovníkov za slobodu. Takmer o celé desaťročie ich však predišiel sám Štúr skladbami *Svätoboj* a *Matúš z Trenčína* (vyšli r. 1853 v zbierke *Spevy a piesne*), ktoré odrážajú tak jeho porevolučné sklamanie, ako aj nádej na konečné víťazstvo

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0105/14 Slovník slovenských nárečí.

národnooslobodzovacieho zápasu. Aj keď obaja hrdinovia jeho veršov hynú v prehratom boji, autor vyjadruje presvedčenie, že prídu noví bojovníci a „dni slávy novej sa zaskvejú“.

Kde sa zvädzajú boje, tam *cvendžia, rinčia, pália, práskajú, rachotia, dunia* či *hrmia* zbrane. A akými zbraňami vyzbrojili bojovníkov v svojich veršoch spomínaní básnici? Bojový nástroj v najvšeobecnejšom zmysle nazývajú *zbrojou*. V Štúrovom *Matúšovi z Trenčína* pred vojenskou výpravou počuť na zámockom nádvorí *štrnkanie zbroje*; v Chalupkovom *Mor ho!* sa surmy volajúce *do zbroje* ozvú až potom, ako sa ruka slovanských junákov *napružila a na zbroj udrela*, v básni *Starý väzeň* čítame, že *zbroj cvendžala všade* po slovanských krajoch, vo veršoch o hrdinskom Bomburovi *breznianskych junákov do zbroje volajú trúby*, lebo ich mesto obľahli kuruci, ktorí *zodvihli zbroj* na kráľa. V závere básne *Kráľohoľská* Chalupka volá: „Do zbroje! Kto si syn / svojho rodu hodný: / abože mi zahyň, / abo buď slobodný.“ Báseň, ktorú J. Botto venoval významnému chorvátskemu politikovi J. Strossmayerovi (1815 – 1905), obrancovi národných záujmov Slovákov a zakladajúcemu členovi Matice slovenskej, začína sa slovami: „Vystretý usnul na bojišti Slovan, / pri boku zbroj skrvavená...“

Slovo *zbroj* v štúrovskej poézii má však aj ďalšie dva významy: jedným je význam „brnenie, pancier“, v ktorom ho napríklad S. Chalupka použil vo verši *sú to cudzí víťazi, každý v jasnej zbroji* (*Mor ho!*) či v opise maďarského kuruca, ktorý je odetý *vo zbroji striebrom vykladanej*, kým jeho súper Bombura má na sebe *broň* a *šišak z pevnej ocele*; druhým je význam „bojová výzbroj“ a nájdeme ho aj v Chalupkovej básni *Junák* – každý z dvanástich hôrných chlapcov tam mal dve pištoly, valašku i pušku a *v tej zlatej zbroji po horách si chodil*.

Toto v minulosti frekventované slovo sa v našej aktívnej slovnej zásobe objavuje čoraz zriedkavejšie. V Slovníku slovenského jazyka sa už hodnotí ako knižné a jeho jednotlivé významy sa uvádzajú v poradí 1. brnenie, pancier, 2. bojová výzbroj, 3. (označený za trocha zastaraný) zbraň. V Krátkom slovníku slovenského jazyka sa evidujú už len prvé dva významy a za knižný sa pokladá len význam „bojová výzbroj“.

Slovo *zbraň*, ktoré výraz *zbroj* z nášho jazyka postupne vytláča, sa však vo veršoch štúrovských básnikov vyskytuje len výnimočne. Zachytiť sa nám ho podarilo u Sládkoviča – raz v kratšej básni *Za tureckej vlády*, kde

vezír oznamuje sultánovi, že porobení obyvatelia Uhorska repcú a *volajú do zbroje*, lebo nevládku platiť dane, a ten nakazuje dane ešte dvojnásobne zvýšiť, lebo také výhražné reči sú len *ničomné* (t. j. neúčinné) *zbrane*, a raz v rozsiahlej epickej skladbe *Gróf Mikuláš Šubić Zrínsky na Sihoti*, keď tento chorvátsky vodca protitureckého boja, obkľúčený mnohonásobnou presilou, pred poslednou, už beznádejnou bitkou velí svojim verným: „Ľahká zbroj treba, zbytočné sú zbrane!“ Tu by však výraz *zbrane* mohol znamenať aj to, čo dnes vyjadruje dvojslovné spojenie „ťažké zbrane“.

Sládkovič, veľký obdivovateľ Puškina, kde-tu vo význame „nástroj, ktorým sa bojuje“ používa aj rusizmus *oružie*. Napríklad: *Sedel tíško ľud v práci a modlitbe... Prišla naň doba, doba, čo zmenila / pobožné spevy v surmy divoký zvon / ... a lemeš v šabl'u a v oružie vojny...* (Svätomartiniáda); *Príval oružia dol' z hradu sa valí...* (*Gróf Mikuláš Šubić Zrínsky na Sihoti*).

Arzenál konkrétnych zbraní u jednotlivých autorov závisí od historického obdobia, do ktorého opisované udalosti časovo lokalizujú. V básni *Mor ho!* majú slovanskí junáci i rímski vojaci v rukách iba meče a kopije (Chalupkovým slovom *raty*; podľa Historického slovníka slovenského jazyka mal výraz *ratíšte* význam „rukoväť kopije“), ozbrojenci v *Matúšovi z Trenčína* okrem nich bojujú aj kušami, ktoré Štúr síce priamo nemenuje, ale vyjadril to obrazom *Letia šípy už na valy, / rebríky sa pristavujú, / letia šípy dolu z valov, / skaly dolu sa hurtujú*.

Bohatú zbierku zbraní nám vo svojich básňach predstavil Sládkovič. Kým v *Detvanovi* sa Martin oháňa len *valaškou*, *sekerkou* či *baltou*, *baltičkou* (takisto „sekerka na dlhom porisku“), neľakajú ho *posekany*, čiže ťažké kyjaky, *budzogáne* drábov na Zvolenskom zámku, vodca verbovačov si *na šablíčku ruku pohodí* a kráľovi Matiašovi po boku *meč* visí a v mysli mu *jatagán cvendži Osmanov*, skladba *Gróf Mikuláš Šubić Zrínsky na Sihoti*, napísaná pri trojstom výročí smrti tohto chorvátskeho národného hrdinu (r. 1866), až hýri názvami zbraní rozmanitých druhov. Nepriatelia sa navzájom na smrť tľúžia *mlatmi* a *hviezdohrebymi posekáňmi*, prebodávajú sa *oštepami*, *kopijami*, *pikami*, *bodákmi*, stínajú *mečmi*, *palošmi*, *šabl'ami*, *damascénkami* (šabl'a z damascénskej ocele), zakrivenými *handžarmi*, *jatagánmi*, *krivicami*, pália do seba *pištoľami*, *puškami*, *delami*, *kanónmi*.

Hoci rozsahom skromné, inventárom zbraní oplývajúce je aj dielo S. Chalupku.

Okrem tých, ktorými narábajú slovanskí posli v boji proti rímskym vojakom, nájdeme v jeho veršoch aj *valašky, posekáne, kopije, šable* a také dobové strelné zbrane ako *karabíny, pištoly, pušky, delá*. No tá, ktorou do seba *pália* Turci a obrancovia Jelšavy, nám priam vyrazí dych, lebo v sedemnástom storočí by sme ju nijako nehľadali. V básni *Boj pri Jelšave* ju nájdeme v týchto štvorveršiach: *A surmity hrajú, / pália samopaly: / nad Muráň-dolinou / hory sa ozvali.* (6.) – *A to naše vojsko / samopalmi páli: / a Turek za Turkom / z badalij sa valí.* (22.) – *Samopalmi páli, / kopijami kole: / tečie krv turecká / prez jelšavské pole.* (23.) A v básni *Bombura* ich Chalupka menuje už v úvode. Porovnaj: *Na breznianskej veži trúby prehrávajú, / breznianskych junákov do zbroje volajú. / A junáci letia na brány, na valy, / pri boku im šable, / v rukách samopaly.*

V našom povedomí sa slovo *samopal* spája s druhou svetovou vojnou, vnímame ho ako názov automatickej strelnej zbrane sovietskych vojakov. Heslo v Historickom slovníku slovenského jazyka je však dôkazom, že naši predkovia *samopal* nielen poznali, ale aj používali už koncom 17. storočia. Svedčí o tom zápis z roku 1691 v jazykovej pamiatke z Krupiny: *samopal, flynta, tak recženy karabin, dostal se na sirotu mladeho Michaele Pecsichera.*

Keď Chalupka v rokoch 1836 – 1840 pôsobil ako kňaz v Jelšavskej Teplici, spomienka na bitku pri Jelšave v pamäti Gemerčanov ešte žila. V komentári k tejto skladbe uvádza, ako mu jej priebeh zoširoka opisoval miestny starec Ondrej Molnár Paľovie. Molnárovo zvolanie „Oj, bul ván to za boj, tot boj pri Jelšave!“ , upravené do spisovnej podoby, tvorí záver básne *Boj pri Jelšave*. V poznámke k nej nám autor zanechal aj informáciu: „Samopalom menovala sa za dávna palná zbroj (Flinte), ktorá sa luntiou¹ nepodpaľovala, ale nástroj na podpaľovanie prachu na sebe mala – podľa terajšieho spôsobu. Slovo to počul som od Molnára, ale aj inde. I kozáci zvali svoje ručnice samopaly.“ A o pár riadkov pripája aj vysvetlenie: „Badalija (bedelija), turecky kôň, kobyla. Slovo to ozýva sa ešte v Gemerí.“² K tomuto môžeme poznamenať, že *luntiou* sa nazývala zápalná šnúra a že slovo *badalija* či *bedelija* nárečové výskumy v minu-

¹ T. j. zápalnou šnúrou – pozri heslo *lunt* v 2. zv. Historického slovníka slovenského jazyka.

² Pozri CHALUPKA, Samo: *Básnické dielo*. Martin: Matica slovenská 1952, s. 167 – 168.

lom storočí už nezachytili. Názov *samopal* sa teda do slovenčiny dostal ešte v časoch protitureckých bojov, do ktorých na našom území zasiahli aj kozácke oddiely.

V Bottovej najznámejšej básni *Smrť Jánošíkova* nás hneď na začiatku čakajú *valaška, karabín a pištoľiek dvoje*, ktorými je vyzbrojený každý člen Jánošíkovej družiny. Okrem nich sa do jeho veršov dostali *meč, šabl'a* a z maďarčiny prevzatý a v rovnakom význame používaný výraz *paloš* (na expresívne vypätých miestach v slovotvornej podobe *šablica, šablička, palošík, palošíček*), *puška, flintička* (ale sú tam aj *flintiská*) a *delá*. Z turečtiny pochádzajúce slová *jatagán* a *handžár*, pomenúvajúce zakrivené bodné a sečné zbrane, Botto použil len v básňach venovaných južným Slovanom.

Zo spomínanej štvorice najvýznamnejších štúrovských básnikov má najskromnejší zbrojný arzenál ten najrevolučnejší – Janko Kráľ, ktorý sa po neúspešnej revolúcii nadhlo odmlčal. V jeho veršoch by sme našli iba *valašky, meče* a *šabličky*.

Vo veršoch štúrovských súčasníkov hrdinskí bojovníci za národnú a sociálnu slobodu najčastejšie tasili šable. Pred stošesťdesiatimi rokmi na čele smútočného sprievodu odprevádzajúceho Ľudovíta Štúra na jeho poslednej ceste kráčali junáci s vytasenými šablami a so zapálenými fakľami. Tak sa Slováci lúčili so svojim národným hrdinom, ktorý bol tou surmou, čo ich viedla do boja za národnú a občiansku slobodu, a je fakľou, ktorá ich potomkom aj dnes svieti na ceste do budúcnosti.

ROZLIČNOSTI

Nové obyvateľské meno Saud?

V publicistických, odborných i cestopisných textoch, ale aj v diskusiách na internete zaoberajúcich sa politicko-spoločenským a ekonomickým dianím v Saudskej Arábii, jej históriou a náboženstvom sa na označenie obyvateľov tejto arabskej krajiny objavilo pomenovanie *Saud*, častejšie v množnom čísle *Saudi*. Na ilustráciu vyberáme niektoré vety: *Do britskej ropnej spoločnosti chcú vstúpiť aj Saudi. – Saudi ťažia 11 percent celosvetovej produkcie ropy. – Irán je tretím najväčším exportérom ropy po Saudoch a Rusoch. – Na tohtoročnej púti sa zúčastnilo 800-tisíc Saudov. – Šiitske krajiny boli dejiskom masových protestov proti Saudom. – V Katare protesty krvavo potlačili Saudovia. – Zníženie ceny ropy by pomohlo k lepším vzťahom medzi Saudmi a USA. – Rusko sa nedohodlo so Saudami (!) na znížení ťažby ropy. – Najlepší hráč Saudov odmietol prevziať cenu pre najlepšieho hráča. – V zápase s Ukrajinou inkasovali Saudi hlúpy gól, lebo ich brankár sa pošmykol. – Saudovia boli ochotní investovať svoje dolárové bohatstvo na Wall Street. – Saudi sú pohostinní ľudia, dobrosrdeční, ale majú svoje špecifiká, na ktoré si cudzinci musia zvyknúť. – Saudi sa vedia baviť aj bez alkoholu.* Menej často sa vyskytuje tvar nominatívu jednotného čísla *Saud*: *Saud si zariadil dopravu tak, že v sobotu sa hlásil v Moste. – Z porotcov najlepšie obstál Saud Rajjalah al-Solami. – FIFA vytvorila podporné skupiny pre hlavných (sú v nej ešte stále piati rozhodcovia: Saud Chalil al-Ghamdi, Čilan Chandia, Juhoafričan Damon, Maročan Guezzaz a Američan Stott). – Horúco nám bolo v situácii, keď si nás pomylil nejaký Saud s Iračanmi a vystrelil na nás. – Hoci Usáma bin Ládín je Saud, jeho najaktívnejší nasledovníci sú Egypťania.* Celkom ojedinele nájdeme ženský tvar *Saudka*: *Dvadsaťpäťročná Saudka pokorila vrchol Mount Everestu.*

Otázku týkajúcu sa podoby *Saudi* ako pomenovania obyvateľov Saudskej Arábie sme nedávno dostali aj do telefonickej poradne. Telefonujúca sa

s týmto výrazom stretla prvý raz a zaujímala sa, ako ho hodnotíme z jazykového hľadiska.

Názov *Saudská Arábia* je skrátaná podoba oficiálneho názvu *Saudskoarabské kráľovstvo*, ktorého určujúcim slovom je zložené prídavné meno *saudskoarabské*. Pravidlá slovenského pravopisu (2013), zachytávajúce názvy štátov sveta spolu s mužským a ženským obyvateľským menom a príslušným prídavným menom, pri názve *Saudská Arábia* zaznamenávajú mužské obyvateľské meno *Saudskoarab*, ženskú podobu obyvateľského mena *Saudskoarabka* a prídavné meno *saudskoarabský*. Takéto riešenie odráža častý spôsob tvorenia jednoslovných zložených obyvateľských mien od viacslovných geografických názvov, ktorých prvú časť tvorí prídavné meno. Poukázala naň aj I. Vančová pri hľadaní obyvateľského mena od názvu *Severné Írsko*, uvádzajúc príklady ako *Nový Zéland – Novozélandčan*, *Južná Afrika – Juhoafričan*, *Severná Amerika – Severoameričan*, *Západná Samoa – Západosamojčan*, *Dolné Rakúsko – Dolnorakúšan* a tiež *Saudská Arábia – Saudskoarab* (porov. Vančová, *Ako sa nazýva obyvateľ Severného Írska?*, *Kultúra slova*, 2009, roč. 43, č. 6, s. 369). Obyvateľské mená *Saudskoarab*, *Saudskoarabi* sú v publicistických textoch zaužívané a vyskytujú sa aj v beletrii, napr. v preklade románu F. Forsytha *Pomstiteľ* (Ikar 2004, preložil J. Kot). Ako sa však objavilo pomenovanie *Saudi*?

Názov *Saudskoarabské kráľovstvo*, po arabsky *Al-Mamlaka al-Arabíja as-Sau'údíja*, má v arabčine skrátenu podobu *As-Sau'údíja*, ktorá sa odvodzuje od názvu dynastie kráľovskej rodiny Saudovcov *ál-Sa'úd*, a to od mena kmeňového náčelníka a zakladateľa dynastie *Muhammada ibn Sa'úda* (prípona *ál* tu má význam „z rodiny, z rodu“, *ál-Sa'úd* – „zo Saudovho rodu“). Názov pomenovania rodiny, rodu sa v slovenčine tvorí príponou *-ovci*, to znamená, že od mena *Saud* má podobu *Saudovci* (v odborných textoch *Sa'úd – Sa'údovci*). Slovo *Saudi* (zriedkavejšie *Saudovia*, porov. citované ukážky) ako pomenovanie obyvateľov Saudskej Arábie je ovplyvnené anglickým jednoslovným menom *Saudis*, sg. *Saudi*, ktoré sa v angličtine používa popri dvojslovnom prívlastkovom pomenovaní *Saudi Arabians*, t. j. *Saudskí Arabi*. Prejavuje sa tu pre angličtinu príznačná homonymia, keď jeden tvar reprezentuje viacero slovných druhov, porov. *French – francúzsky* (prídavné meno), *Francúz* (podstatné meno), *francúzština* (podstatné meno), *Slovak – slovenský*, *Slovák*, *slovenčina*. Podobne slovo *Saudi* má v angličti-

ne platnosť prídavného mena *saudský* a zároveň označuje príslušníka rodu Saudovcov i obyvateľa Saudskej Arábie. Do slovenčiny sa slovo *Saudi* dostalo pravdepodobne s prekladmi anglickej literatúry (v Slovenskom národnom korpuse je doklad už z r. 1979 z románu J. Aldridgea *Posledný vyhnanec* v preklade P. Vilikovského).

Aj v slovenčine sa popri jednoslovnom pomenovaní *Saudskoarabi* používa dvojslovné obyvateľské meno *Saudskí Arabi*. Podobne je to pri niektorých obyvateľských menách odvodených od dvojslovných názvov, napr. *Severné Írsko* – *Severní Íri* (zriedkavejšie *Severoíri*), *Severné Osetsko* – *Severní Oseti* aj *Severooseti*, *Južné Osetsko* – *Južní Oseti* aj *Juhooseti* (porov. Vančová, tamže, s. 370), *Latinská Amerika* – *Latinskoameričania* aj *Latinskí Američania*, obyvateľské mená od neoficiálneho názvu *Severná Kórea* – *Severní Kórejčania* (v publicistických textoch i starší tvar *Severní Kórejci*) aj *Severokórejčania* (*Severokórejci*) a *Južná Kórea* – *Južní Kórejčania* (v publicistike i *Južní Kórejci*) aj *Juhokórejčania* (*Juhokórejci*). Pokiaľ ide o prídavné meno, najčastejšie sa používa adjektívum *saudský*, napr. *saudský kráľ*, *saudský princ*, *saudský minister ropného priemyslu*, *saudská kráľovská rodina*, *saudský miliardár*, *saudská spoločnosť*, *saudská žena*, ale takisto, zvyčajne v rovnakej spájateľnosti, zložené prídavné meno *saudskoarabský*, porov. *saudskoarabský kráľ*, *saudskoarabské kráľovstvo*, *saudskoarabský minister ropného priemyslu*, *saudskoarabský princ*, *saudskoarabská kráľovská rodina*, *saudskoarabský Rijád*, *saudskoarabský miliardár* a pod.

Na pomenovanie obyvateľov Saudskej Arábie zostáva v slovenčine možnosť jednoslovného zloženého mena *Saudskoarabi* aj dvojslovného obyvateľského mena *Saudskí Arabi*. Anglické prevzatie *Saudi*, ako sme vysvetlili, nemá v slovenčine jazykové opodstatnenie.

Silvia Duchková

SPRÁVY A POSUDKY

Za doc. PhDr. Annou Rýzkovou, CSc.

V poslednej novembrovej dekáde minulého roka sme sa dozvedeli smutnú správu, že v piatok 20. novembra 2015 vo veku 79 rokov nás navždy opustila vynikajúca dlhoročná vysokoškolská pedagogička, jazykovedkyňa a lektorka slovenského jazyka na zahraničných univerzitách doc. PhDr. Anna Rýzková, CSc. Jej blízki, priatelia, známi aj bývalí kolegovia sa s ňou naposledy rozlúčili v utorok 24. novembra 2015 na cintoríne v Prietrži a na spomienkových Službách Božích v evanjelickom kostole v Prietrži (v okrese Senica).

Docentka Anna Rýzková sa narodila 25. júna 1936 v Prietrži, v obci, v ktorej sa jej životná púť aj ukončila. Celý svoj plodný pracovný život zasvätila výchove mladej generácie, najprv na Osemročnej strednej škole v Malackách, a to už počas štúdia na Vysokej škole pedagogickej v Bratislave, kde v rokoch 1955 až 1960 študovala slovenský jazyk. Po dokončení vysokoškolského štúdia najprv pôsobila na Základnej deväťročnej škole v Malackách a od roku 1962 na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Trnave, kde som sa s ňou prvý raz stretol ešte ako poslucháč. Odvtedy sa venovala výchove budúcich učiteľov slovenčiny a tomuto povolaniu zostala verná vlastne až do svojej smrti, pravda, na rozličných pedagogických a filozofických fakultách, či to už bola spomínaná Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Trnave, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, až napokon Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave. Medzitým v rokoch 1971 až 1973 pôsobila ako lektorka slovenského jazyka na Humboldtovej univerzite v Berlíne a v rokoch 1995 až 1999 na Filozofickej fakulte Univerzity v Ľubľane. Nemožno nespomenúť jej účasť na organizácii pedagogického procesu. V rokoch 1984 až 1986 bola vedúcou katedry slovenského jazyka a istý čas aj prodekanou Pedagogickej fakulty UK v Trnave.

Počas svojho pôsobenia na vysokých školách nezostala iba pri pedagogickej činnosti. Bola si vedomá toho, že pri zlepšovaní poznávania a ovládania slovenského jazyka sú potrebné aj dobré učebnice a jazykové príručky. Preto sa spolu s inými autormi zapojila do tvorby takých diel, ako sú *Diktáty a pravopisné cvičenia pre 6. – 9. ročník ZDŠ* (1966), *Všestranný jazykový rozbor* (1970), *Pravopisný výcvik v 5. – 8. ročníku základnej školy* (1979), ktoré vyšli vo viacerých vydaniach. Spolu takto vytvorila mnoho učebníc a príručiek pre základné a stredné školy, medzi inými aj sériu príručiek pre základné školy, ktoré vyšli pod názvami *Učíme sa pravopis*, resp. *Precvičme si pravopis* s uvedením ročníka, pre ktoré boli určené. No nezostala iba pri tom. V spoluautorstve vytvorila aj niekoľko vysokoškolských učebníc a skript. Osobitne tu treba spomenúť práce *Teória vyučovania slovenského jazyka* (1972 – spoluautori V. Betáková a kol.), *Slovenský jazyk. I. Zvuková stránka jazyka. Náuka o slovnej zásobe* (1979 – spoluautori P. Baláž a A. Bujalka), *Základy jazykovej kultúry* (1990 – spoluautor Á. Kráľ). Počas pobytu na lektoráte v Lubľane pripravila skriptá *Slovaščina za Slovence* (Slovenčina pre Slovincov – Lubľana 1998) a v spolupráci s A. Gladrowovou z Berlína učebnicu *Grundkurs Slowakisch I., II.* (Berlín 1986).

Doc. A. Rýzková sa venovala nielen pedagogickej činnosti a tvorbe učebníc a jazykových príručiek, ale aj výskumu slovenského jazyka, a to najmä dialektológie, fonetiky, fonológie, vývinu slovenského jazyka a jazykovej kultúry. Práve z oblasti dialektológie sú pozoruhodné jej výskumné výsledky týkajúce sa myjavsko-brezovských nárečí, ktoré zhrnula vo svojej kandidátskej dizertačnej práci *Myjavsko-brezovské nárečia. Vplyv osídlenia na formovanie zvukovej stránky* (1978) a v rigoróznejšej práci *Z fonologického vývinu myjavsko-brezovských nárečí* (1980).

S doc. Annou Rýzkovou sme sa nezriedka stretali nielen na rozličných vedeckých konferenciách organizovaných Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV alebo inými inštitúciami, ale aj priamo na pôde ústavu na zasadnutiach redakčnej rady nášho časopisu *Kultúra slova*, keďže v rokoch 1980 až 1999 bola jej členkou.

Doc. Anna Rýzková za svoju dlhoročnú pedagogickú činnosť získala aj viaceré ocenenia, okrem iného Striebornú medailu Univerzity Komenského (1986), Zlatú plaketu Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity (1996) a Zlatú medailu Univerzity Komenského v Bratislave (2007).

Naša jazykovedná a pedagogická obec odchodom doc. PhDr. Anny Rýzkovej, CSc., stratila úspešnú bádatel'ku, vynikajúcu, náročnú, no pritom spravodlivú pedagogičku, ktorá odchovala mnohé generácie dobrých učiteľov slovenského jazyka, ktorým vštepovala nielen potrebné vedomosti, ale aj lásku k materinskému jazyku, za čo jej patrí úprimné poďakovanie. Istotne natrvalo zostane v pamäti mnohých svojich študentov a kolegov.

Češ' jej pamiatke!

Matej Považaj

Významné životné jubileum PhDr. Marie Majtánovej, CSc.

V tomto roku si jazykovedná obec pripomína vzácné životné jubileum PhDr. Marie Majtánovej, CSc., dlhoročnej vedeckej pracovníčky oddelenia dejín slovenského jazyka (dnes oddelenie dejín slovenského jazyka, onomastiky a etymológie) Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, ktorá svoju vedeckú prácu zasvätila predovšetkým výskumu dejín a historickej lexiky českého a slovenského jazyka, dialektológii, ale pozornosť venovala aj onomastike.

Marie Majtánová, rodená Korandová, sa narodila 4. februára 1936 v Plzni. Prvý ročník pedagogickej fakulty absolvovala v Plzni, od druhého ročníka navštevovala Filozofickú fakultu Karlovej univerzity v Prahe. Študovala aprobáciu český jazyk – ruský jazyk so špecializáciou na dialektológiu. Po úspešnom absolvovaní vysokoškolského štúdia (v rokoch 1955 – 1959) nastúpila v r. 1960 ako odborná asistentka do dialektologického oddelenia Ústavu pro jazyk český ČSAV. Od r. 1963 až do dôchodku (1992) pracovala v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV. Titul PhDr. získala v r. 1969 na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe a kandidátsku dizertáciu *Ze západoslovanských lexikálních vztahů (Lidové názvy hub)* obhájila v r. 1971 v Bratislave. Ani po odchode do dôchodku pracovná aktivita M. Majtánovej neutíchla. V rokoch 1992 – 2002 prednášala na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského český jazyk a úspešne využila svoje umelecké nadanie na písanie prozaických diel.

Záľubu v poznávaní rastlín a húb M. Majtánová pretavila do svojej vedeckej činnosti, ktorej výsledkom bolo množstvo štúdií a článkov z oblasti vývinu botanickej, hlavne mykologickej terminológie, ako napr. *K lidovému houbařskému názvosloví* (1958), *O přejatých slověch v českém lidovém houbařském názvosloví* (1958), *O českých nářečních názvech lišky obecné* (1962), *O českých nářečních názvech brambor* (1962), *Názvy liečivých rastlín v oravskom lekárskom rukopise z roku 1760* (1964), *Lidové názvy húb z Chodska* (1965), *Z vývinu slovenskej botanickej terminológie* (1966), *O slovenských ľudových názvoch húb* (1968), *Z vývinu slovenskej mykologickej terminológie* (1969), *České a slovenské lidové názvy hřibu koloděje Boletus erythropus a kováře Boletus luridus* (1969), *Česká a slovenská lidová jména húb s větvnatě členitou plodnicí* (1975), *Slovenská botanická terminológia v tzv. Gemerskom receptári* (1977), *Z problematiky súčasného a historického slovenského botanického názvoslovía* (1983), *Botanické názvy v Slovári Antona Bernoláka* (1992), *Ze západoslovanských lidových názvů húb* (1970 – 1973), *Západoslovanské lidové názvy muchomůrky červené Amanita muscaria* (1971), *Praslovanský charakter názvov húb v slovenčine* (1977), *Sémantika viacslovných botanických názvov* (1983), *Botanické názvy Fándlyho Zelinkára* (1993). Ďalšie príspevky s touto tematikou publikovala najmä v časopisoch Kultúra slova, Slavica Slovaca a v rôznych iných odborných a popularizačných publikáciách. Dôkladným výskumom historických a nárečových podôb názvov sa zaoberala aj v kontexte medzi-jazykových vzťahov.

Od roku 1961 sa začalo systematickejšie pracovať na príprave koncepcie historického slovníka. Kolektív autorov, medzi ktorými bola aj jubilančka, vypracoval koncepciu historického slovníka tezaurovského typu, ktorú publikoval v roku 1973 v ukážkovom zväzku s názvom *Slovenský historický slovník z predpisovného obdobia*. V roku 1979 sa prijala nová, upravená koncepcia slovníka stredného typu, podľa ktorej sa začali systematicky koncipovať heslá. Koncipovanie a redigovanie hesiel *Historického slovníka slovenského jazyka* sa stalo hlavnou náplňou práce M. Majtánovej až do jej odchodu do dôchodku. Je spoluautorkou prvých štyroch častí tohto významného lexikografického diela. O kvalitej vedeckej práci jubilančky svedčia napríklad aj ocenenia autorského kolektívu prémieu Literárneho fondu za dielo *Historický slovník slovenského jazyka 4* (1996) a celého diela *Cenu*

poroty za slovník vydaný v Slovenskej republike (2010), ktorú mu v rámci súťaže Slovník roka udelila Jednota tlmočníkov a prekladateľov (Praha). Za úspešnú vedeckú činnosť získala v roku 1986 titul zaslužilá vedecká pracovníčka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Členovia autorského kolektívu Historického slovníka slovenského jazyka priebežne sprístupňovali širšej vedeckej a laickej verejnosti dovtedy nepublikované a neprístupné jazykové pamiatky zo slovníkovej pramennej základne v edícii *Pramene k dejinám slovenčiny*. M. Majtánová sa aktívne podieľala na príprave jej prvej časti (1992). Pripravila na vydanie vzácny rukopis prvej popularizačnej zdravotvedy z r. 1760 od oravského župného lekárnikára G. Heilla *Trifolium sanitatis medicum aneb o zdraví zprava lekárska* (1987), ku ktorému vypracovala doslov, poznámky a vysvetlivky. Spolu s manželom M. Majtánom vydali vedecko-popularizačné dielo *Krupinské prísne právo* (1979), v ktorom sú uvedené aj známe procesy s čarodejnicami. S M. Majtánom a J. Nižnanským edične pripravili na vydanie Fándlyho prácu *Pilní domajší a poľní hospodár. I. Prvňá, druhá a tretá stránka* (1990).

M. Majtánovú zaujali aj iné témy z historickej slovenčiny. Výsledky skúmania slovenských historických prameňov a predpisovnej lexiky slovenčiny publikovala napr. v štúdiách *O používaní slovenčiny v písomnostiach zo 17. a 18. storočia* (1968), *Materiály o čarodejníckych procesoch v Krupine z konca 17. storočia* (1970), *Slovo kázeň v slovnej zásobe staršej slovenčiny* (1973), *Postavenie duálu a používanie duálových tvarov v slovenčine predpisovného obdobia* (1974), *Slová kúpeľ, lázeň a teplice v staršej slovenčine* (1987) a je aj spoluautorkou štúdie *Názvy mier a váh v slovenských lekárskech rukopisoch zo 17. a 18. storočia* (1965).

Popri systematickom bádani predovšetkým v oblasti botanickej terminológie a prácach na Historickom slovníku slovenského jazyka sa M. Majtánová venovala analýze onomastického materiálu. V štúdiách *K problematike inventára a frekvencie krstných mien na Slovensku v 18. storočí* (1968), *Křestní jména krupinských měšťanů z r. 1786* (1964), *Z problematiky živých podob krstných mien v 17. storočí* (1973), *Charakteristika súčasných ruských rodných mien* (1977) sústredila pozornosť na rodné mená. Skúmala živé mená na Chodsku (1970, 1972, 1983) a prezývky horalov pod Poľanou (1976). Z literárnej onomastiky ju zaujali vlastné mená v rozprávkach a povestiach Boženy Němcovej (1971, 1972), v chodských rozprávkach (1974) a v po-

vestiach Márie Ďuričkovej (1980). S manželom M. Majtánom sa zaoberali aj problematikou pomenúvania žien na Slovensku v 17. storočí (1966). Na základe archívnych výskumov v Krupine vznikla štúdia z oblasti historickej toponymie *Z názvov hraničných objektov katastru mesta Krupiny v roku 1692* (1968).

Popri vedeckej práci, ale hlavne po odchode do dôchodku a uvoľnení z pracovného nasadenia jubilantka začala výraznejšie využívať svoje literárnoumelecké schopnosti a vedomosti nadobudnuté štúdiom českej a slovenskej histórie na písanie umeleckej prózy pre deti i dospelých. Spomeňme z jej tvorby napríklad knižku *Počtohrádky. Lidové legendy z Chodska* (2003), etnografickú monografiu *Stráž. Nejmenší privilegovaná ves domažlických Chodů* (2001), historické romány odohrávajúce sa v 19. storočí *Zahrada pod kulatou věží* (1999), *Plzeňské předjaří* (2001), zbierky západočeských a západoslovenských povestí *Chodské pověsti a legendy* (2004) a *Rajnohvo poklad* (2004). Ocenená bola nielen jej vedecká činnosť, ale aj literárna tvorba. Najvyššiu západočeskú literárnu cenu Bohumila Polana (2001) získala za román z obdobia národného obrodenia *Plzeňské předjaří*. Ďalšie ceny z literárnych súťaží dostala na Slovensku, napríklad Cenu Andreja Chudobu (2002). Okrem vedeckej, vedecko-popularizačnej, literárnej a pedagogickej práce sa M. Majtánová venovala aj prekladateľskej činnosti.

Jubilantke želáme do ďalších rokov hlavne veľa zdravia, rodinnej pohody, tvorivých síl a životného optimizmu.

Iveta Valentová

Deň otvorených dverí v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave

Dňa 12. novembra 2015 sa dvere Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra otvorili pre širokú verejnosť. Výnimočnosť posledného ročníka spočívala aj v tom, že uplynulo 200 rokov od narodenia Ľudovíta Štúra, osobnosti, ktorej meno nesie aj spomenutá inštitúcia. Organizačný tím sa na nadchádzajúcu udalosť dobre pripravil, čoho výsledkom bol program bohatý na informácie, hry aj odmeny.

Predpoludnie bolo určené školským kolektívom. Skupiny návštevníkov si vypočuli prednášku o práci v jednotlivých oddeleniach ústavu a zároveň o živote Ľudovíta Štúra. Prezentácia bola zameraná nielen informačne, ale takisto vyvracala stereotypné predstavy o štúrovčine. Druhá prednáška predstavila Slovenský národný korpus. Zúčastnení tak mali možnosť nahliadnuť do skutočného života Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a získať názorný prehľad o tom, čo znamená byť jazykovedcom.

Po prezentácii sa mohli študenti zapojiť do hier a súťaží, ktoré pre nich pripravil organizačný tím. Za správne zodpovedané otázky získali pečiatky s motívom ovocia, za väčší počet pečiatok postúpili do žrebovania o hodnotné ceny, napr. tričká alebo slovníky. Jednou z úloh bolo správne priradenie štúrovských názvov mesiacov k ich súčasným ekvivalentom. Inde bolo potrebné označiť fotografie slovenských dejateľov správnym menom. Žiaci si potrápili hlavu aj kvízmi, niekoľkí Ľudovítovi Štúrovi napísali narodeninové blahoželanie. Ako pamiatku si všetci odniesli pero s logom Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra či odznak s portrétom Ľudovíta Štúra.

Popoludňajší program pre verejnosť otvoril príhovor riaditeľa Jazykovedného ústavu, prof. PhDr. Slavomíra Ondrejoviča, DrSc. Pre návštevníkov boli znovu pripravené súťaže o hodnotné ceny. Súťažilo sa v rámci šiestich stanovišť, ktoré predstavovali šesť oddelení Jazykovedného ústavu, a to dialektologické oddelenie, oddelenie dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie, oddelenie jazykovej kultúry a terminológie, oddelenie súčasnej lexikológie a lexikografie, oddelenie súčasného jazyka a oddelenie Slovenského národného korpusu. Zúčastnení mohli na každom stanovišti získať nové informácie a doplniť si vedomosti o práci jazykovedcov. Otázky boli zamerané na dielo Ľ. Štúra (*Viete, aký zákon mal Ľ. Štúr na mysli, keď povedal „(...) Slovenčina dve dlhje (slabiki) pri sebe ňetrpi.“?*), boli poučné (*Študentmi či študentami?*), aktuálne (*Vymenujte nejaké reštaurácie alebo iné prevádzky s originálnym slovenským názvom.*) a zábavné (*Ako chodí riaditeľ Jazykovedného ústavu do práce?*). Siedme a zároveň finálne stanovište bolo zamerané na život, pôsobenie a tvorbu patróna Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra. Tu dostali súťažiaci odznak s portrétom Ľudovíta Štúra ako pamiatku na deň otvorených dverí.

Záverčné zrátenie súťažných kartotečných lístkov ukázalo, že do boja o výhry sa zapojilo približne sto návštevníkov. Z odovzdaných lístkov na-

koniec organizačný tím vyžreboval výhercov hlavných cien. Výhercom prvej ceny sa stal Danslav Slavenskoj, ktorý získal prvé dva zväzky Slovníka súčasného slovenského jazyka. Ďalšie ceny boli napríklad Krátky slovník slovenského jazyka (2003), Pravidlá slovenského pravopisu (2013), zborník Zo studnice rodnej reči (2014) a kompletne ročníky časopisu Kultúra slova (2011, 2012, 2013).

Hostia sa mohli odfotografovať s maketou Ľudovíta Štúra, ktorú pripravili žiaci výtvarného odboru Základnej umeleckej školy sv. Cecílie v Bratislave. Práve vytváranie tzv. selfie s Ľudovítom Štúrom sa stalo obľúbenou atrakciou.

S pocitom spokojnosti môžeme skonštatovať, že minuloročný Deň otvorenych dverí v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV mal u návštevníkov úspech a v mene celého organizačného tímu ďakujeme za účasť všetkým, ktorí si počas každodenného pracovného zhonu našli trochu času aj na túto udalosť.

Tešíme sa na ďalšie stretnutie!

Perla Bartalošová – Jaroslava Kmiťová

Spolupráca výskumno-vzdelávacej inštitúcie a bábkového divadla

Katedra slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici už dlho spolupracuje s Bábkovým divadlom na Rázcestí v Banskej Bystrici. Spojivom všetkých spoločných projektov, z ktorých možno spomenúť napr. inscenáciu *Diagnóza: slovo*, je upriamanie pozornosti na vybraný aspekt slovenčiny, ktorej sa však predstavenia dosiaľ venovali len sekundárne. Presun k primárnej orientácii na slovenčinu nastal 29. septembra 2015 uvedením divadelného predstavenia *Naukobeň slovenčini*, ktorého vznik podnietilo 200. výročie narodenia Ľudovíta Štúra.

Z lingvistického hľadiska mala podiel na výslednej podobe inscenácie Lujza Urbancová, lingvistka a odborná asistentka pôsobiaca na uvedenej katedre, ktorá spolupracovala s režisérkou a scenáristkou Tonkou Škrabáľkovou, ako aj s hereckým a dramaturgickým kolektívom. Povšimnutiahodná je aj činnosť doktorandov Annamárie Genčiovej, Natálie Kolenčíkovej, Gabriela

Rožaia a Aleny Záborskej, ktorí vedú krátky jazykový seminár k divadelnému predstaveniu. Spoločné úsilie všetkých zainteresovaných osôb vyústilo do vzniku viacžánrového divadelného útvaru, ktorý kreatívnou formou približuje slovenčinu z diachrónneho aj synchronného hľadiska.

Samotný názov inscenácie naznačuje jej orientáciu na Štúrovu kodifikovanú podobu spisovného jazyka, no v skutočnosti ide o „rýchlokurz“ slovenčiny, ktorá sa v predstavení prezentuje z viacerých uhlov pohľadu. Primárne je zobrazená ako dorozumievací prostriedok, no v súvislosti s Ľudovítom Štúrom je významné jej vyobrazenie ako takmer životného štýlu či skôr poslania. Prostredníctvom úryvkov z osobnej korešpondencie medzi štúrovcami a zo Štúrovho spisu *Nárečja Slovenskuo alebo potreba písania v tomto nárečí* sa divák bližšie oboznamuje so Štúrovými politickými i nepolitickými názormi, z ktorých možno spomenúť jeho výrazné potláčanie subjektívnych potrieb a akcentovanie života naplneného prácou pre národ. Slovenčina je prezentovaná aj v podobe školského predmetu, čomu napomáhajú vhodne zvolené kulisy vyvolávajúce dojem vyučovacej hodiny. Celým predstavením divákov sprevádza práve postava Slovenčiny prechádzajúca viacerými zmenami, ktoré možno badať aj na jej výzore. Kroj naznačujúci jej nárečový pôvod Slovenčina pri uzákonení dopĺňa korunou s portrétmi všetkých významných osobností, ktorí sa pričínili o jej kodifikáciu. Slovenčina vymieňa kroj za moderné oblečenie pri metamorfóze na súčasnú podobu, v rámci ktorej sa na príkladoch frazeologizmov, anglicizmov, bohemizmov, slangu, ako aj jazyka umeleckej literatúry podčiarkuje mnohotvárnosť súčasného komunikačného kódu. Zároveň sa v súvislosti so štandardnou a subštandardnou varietou národného jazyka akcentuje sociolingvistické hľadisko vyzdvihujúce rozsiahly inventár jazykových prostriedkov, ktoré má používateľ jazyka k dispozícii. Predstavenie sprevádza premyslený rytmus udržiavaný hrou na bicích nástrojoch, čo zdôrazňuje rytmický charakter slovenčiny.

Podtitul predstavenia *Cesta s jazykom, cesta so slovenčinou, cesta k sebe samým* naznačuje zámer inscenácie, a to vydať sa na cestu objavovania nášho rodného jazyka v čo najširšom zábere. Divadelná hra sa usiluje hravou formou nielen oboznámiť publikum s revolučným krokom, akým bolo uzákonenie spisovnej slovenčiny, a informovať o jej ďalšom vývine a súčasných podobách, ale aj podnietiť rozmýšľanie o národnom jazyku ako celku. Za prínos hry možno teda považovať rozšírenie asociačného poľa pojmu *slovenčina*, ktorý nemožno stotožňovať

len so spisovnou varietou národného jazyka. Zároveň predstavenie zdôrazňuje, že kodifikácia slúžila aj na sebaurčenie slovenského národa a na posilnenie postavenia slovenského jazyka, ktorý je kultúrnym dedičstvom všetkých Slovákov.

Hlavným cieľom krátkého jazykového seminára, ktorý dopĺňa inscenáciu, je poskytnúť priestor na rozhovor o predstavení, naznačiť možné interpretácie a rozprúdiť diskusiu o vybraných témach. Hoci z predstavenia plynie viacero podnetných tém, počas dvadsaťminútového seminára sa s ohľadom na konkrétnu skupinu divákov venuje pozornosť len niektorým z nich. Poukázaním na grafickú podobu názvu inscenácie sa porovnávajú základné princípy Štúrovho pravopisu s terajším pravopisom, uvažujúc pritom nad miestom a významom osobitostí súčasnej slovenčiny, ako napr. grafémy *y*. Podnetná je téma prepínania kódu v rozličných komunikačných situáciách, resp. sférach, ktorá vedie k zamysleniu nad tým, či je dôležité prispôsobovať sa prostrediu a konkrétnej komunikačnej situácii aj jazykom. Porovnaním so svetovými jazykmi, napr. s angličtinou a španielčinou, sa venuje pozornosť otázke aktuálneho postavenia slovenského jazyka vo svete. Rozhovor sa zameriava aj na rôznorodosť slovenčiny, ktorá sa odráža v bohatej slovnej zásobe, s ohľadom na stratifikáciu národného jazyka či preberanie z iných jazykov. Prínos seminára spočíva vo formovaní a aktualizovaní postojovej bázy divákov k súčasnému slovenskému jazyku a jeho vývinu. Dosiaľ sa semináre stretli s úspechom, často vyvolávajú živé diskusie presahujúce stanovený časový limit. Viaceré nadhodené témy boli obohatené názormi ľudí z pedagogickej praxe, poslucháčov slovenského jazyka a literatúry, žiakov, jazykovedných odborníkov i laikov, vďaka čomu sa vytvorila rôznorodá názorová báza, v rámci ktorej sa v najväčšej miere líšili postoje týkajúce sa zachovania ypsilonu v slovenčine.

Divadelné predstavenie *Náukobeh slovenčini* sa stretlo s pozitívnym ohlasom u vekovo rozmanitého publika a vzbudilo záujem aj v iných slovenských mestách. Okrem divadelného priestoru sa inscenácia hráva na základných, stredných a vysokých školách, kde sa vďaka školskému prostrediu umocňuje dojem vyučovacej hodiny, počas ktorej sa v dôsledku interakcie s publikom diváci menia z mlčiachich prísediach na aktívnych hovoriach. Spolu s jazykovým seminárom inscenácia vyzdvihuje farebnosť slovenčiny a povzbudzuje divákov využívať rozmanité jazykové prostriedky z bohatého inventára našej materinčiny.

Alena Záborská

SPYTOVALI STE SA

Akú väzbu má slovo expozícia? – Pisateľka M. A. vo svojom e-maile do jazykovej poradne píše: „V legislatíve zameranej na ochranu zamestnancov pred pôsobením zdraviu škodlivých faktorov sa spomína slovo *expozícia*, napr. *nariadenie vlády o ochrane zamestnancov pred rizikami súvisiacimi s expozíciou chemickým faktorom pri práci*. Chcela by som vedieť, či je datívna väzba slova *expozícia (chemickým faktorom)* v tomto názve správna.“

Slovo *expozícia* je termín známy vo viacerých odvetviach, v ktorých ide o vystavenie niečoho pôsobeniu niečoho, napr. vo fotografii vystavenie fotografického materiálu svetlu, vo fyzike je to miera ožiarenia, ktorému je objekt vystavený, v meteorológii poloha svahu vzhľadom na slnečné žiarenie, vystavenie vetru a pod. V Slovníku súčasného slovenského jazyka (1. zv., 2006) sa vo výklade slova *expozícia* okrem jeho fungovania ako odborného termínu v jednotlivých odvetviach uvádza samostatný význam „vystavenie vplyvu niečoho“ s kvalifikátorom *odborný výraz* a s príkladmi *zvýšená slnečná expozícia, zabrániť expozícii exhalátov, olova v pracovnom prostredí*. Tento význam súvisí s otázkou pisateľky, uvedené príklady slovných spojení však nedávajú na ňu úplnú odpoveď.

Na väzbu slova *expozícia* vo význame „vystavenie vplyvu niečoho“ sa možno pozrieť z dvoch hľadísk. Keď sa vyjadruje, že niečo pôsobí na niečo alebo niekoho, používa sa väzba s genitívom. Tomu zodpovedá príklad uvedený v Slovníku súčasného slovenského jazyka *zabrániť expozícii exhalátov v pracovnom prostredí*, t. j. *zabrániť* tomu, aby exhaláty pôsobili na niekoho, na niečo v pracovnom prostredí; ide tu o význam činiteľa deja, agensa. Keď sa vyjadruje, že niekto alebo niečo sa vystavuje pôsobeniu niečoho, používa sa datívna väzba; v tomto prípade ide o význam nositeľa stavu (zá-sahu), význam paciensa, napr. *expozícia obyvateľov elektromagnetickému poľu* (t. j. obyvatelia sú vystavení vplyvu, pôsobeniu elektromagnetického poľa), *expozícia zamestnancov biologickým faktorom pri práci* (zamestnanci sú pri práci vystavení vplyvu biologických faktorov). Napokon sú formulá-

cie, kde prichádzajú do úvahy obe väzby podľa toho, čo chceme zdôrazniť, napr. *ochrana zamestnancov pred rizikami súvisiacimi s expozíciou elektromagnetického poľa* (zdôrazňuje sa riziko pôsobenia elektromagnetického poľa na zamestnancov) – *ochrana zamestnancov pred rizikami súvisiacimi s expozíciou elektromagnetickému poľu* (zdôrazňuje sa riziko, ktoré súvisí s vystavením zamestnancov pôsobeniu elektromagnetického poľa). Rozdiel je teda v zameraní slovesného deja, pričom zmysel oboch formulácií je rovnaký. Ide tu o typ gramatickej, syntaktickej konverzie, čiže vzťah medzi vzájomne ekvivalentnými výrazmi, konštrukciami opisujúcimi tú istú situáciu, ktoré do popredia vysúvajú vždy iného účastníka deja, napr. *Výbuch zranil štrnásť osôb. – Štrnásť osôb bolo zranených výbuchom.*

Aj k názvu nariadenia, ktorý cituje pisateľka, možno pristupovať z uvedených hľadísk, a preto okrem názvu s datívnou väzbou *nariadenie vlády o ochrane zamestnancov pred rizikami súvisiacimi s expozíciou chemickým faktorom pri práci* možno považovať za rovnako správnu väzbu s genitívom *nariadenie vlády o ochrane zamestnancov pred rizikami súvisiacimi s expozíciou chemických faktorov pri práci.*

Silvia Duchková

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (19)

V texte nadpísanom *Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka* pokračujeme v uverejňovaní slov, s ktorými sme sa v ostatných rokoch stretli najmä v odborných, ale čiastočne aj v publicistických textoch a ktoré nie sú v doterajších vydaniach KSSJ (viaczej o tom pozri v Kultúre slova, 2014, roč. 48, č. 1, s. 58).

rozbočka -y -čiek ž. odb. súčiastka al. zariadenie umožňujúce pripojiť viacero vodičov, potrubí ap. k jednému, rozbočovač, rozvodka: *elektrická r., hadicová r., potrubné r-y*; **rozbočkový** príd.: *r-á rúra*

rozbočný príd. týkajúci sa rozbočovania, vzťahujúci sa na rozbočovanie: *r. stĺp, r. podperný bod*

rozbočovač -a mn. N a A -e m. neživ. zariadenie umožňujúce rozdeľovanie prívodu elektrickej energie, vody, plynu ap., rozbočka: *r. elektrickej zásuvky*

rozbočiť dok. rozdeliť prívod niečoho: *r. signál káblovej televízie, r. kábel k jednotlivým účastníkom*; nedok. **rozbočovať**: *r. inštaláciu vianočného osvetlenia, r. káble*

rozhadzovač -a mn. -i m. živ. obyč. pejor. kto niečo rozhadzuje: *r. odpadkov, r. peňazi*

rozhodovateľ -a mn. -ia m. kto o niečom rozhoduje: *r. o personálnych otázkach; postoj r-a k riziku, schopnosti r-a*; **rozhodovateľka** -y -liek ž.; **rozhodovateľský** príd.: *r. tím, r-á právomoc, r-é postavenie*

rozhrňáč -a mn. N a A -e m. neživ. nástroj al. stroj na rozhrňanie: *r. betónu, r. siláže*

rozchodisko -a -dísk s. voj. miesto, odkiaľ sa rozchádzajú vojenské jednotky: *r. roty*

rozkazný príd. práv. vykonaný na základe rozkazu: *r. charakter konania, r-é konanie, r-á žaloba*

rozkladač¹ -a mn. -i m. živ. **1.** kto niečo rozkladá: *r. ležadiel* **2.** pejor. kto spôsobuje rozklad: *r. jednoty, r. kapiel, r. mužstva*

rozkladáč² -a mn. N a A -e m. neživ. (slovo je už v SSJ) **1.** zariadenie na rozkladanie niečoho: *r. amalgámu* **2.** organizmus schopný rozkladať mŕtvu organickú hmotu: *r. odumretých zvyškov, r. dreva* **3.** látka, ktorá niečo rozkladá: *r. tukov*

rozkladačka -y -čiek ž. **1.** žena, ktorá niečo rozkladá: *r. menoviek na stoly* **2.** rozkladací stroj: *r. kartónov* **3.** rozkladací nábytok, rozkladacia posteľ, stolička ap.: *sedáčková r., rybárska r.*

rozkmit -u m. (slovo je už v SSJ) odb. rozkmitanie, šírka kmitu: *r. napätia, r. signálu, r. struny; čas r-u, nastavovanie r-u, rozsah r-u; rozkmitový* príd.: *r. stupeň, r-á modulácia*

rozkolísaný príd. (slovo je už v SSJ) **1.** sprevádzaný kolísaním, kolísavý: *r. drevený most, r-á chôdza* **2.** nestály, menlivý, kolísavý: *r. krvný tlak, r. cenový vývoj, r-á hladina cukru v krvi; r-é spoločenské prostredie* **3.** nerozhodný, váhavý, kolísavý: *r. človek; pren. r-é srdce umelca; rozkolísane* prisl.: *cítiť sa r., pôsobiť r.; rozkolísanosť* -ti ž. (slovo je už v SSJ): *r. plavebných hladín; r. trhu; citová r.; duchovná r.*

rozkopávkový príd. týkajúci sa rozkopávky, vzťahujúci sa na rozkopávkú: *r-á komisia, r-é povolenie*

rozmetadlo -a -diel s. mechanizmus na rozhadzovanie niečoho, rozmetávač, rozmetávadlo: *r. hnoja, r. umelého hnojiva, batériové ručné r.; rozmetadlový* príd.: *r-é zariadenie*

rozmieštitel'ný príd. ktorý sa dá rozmiestniť: *r-á súprava, r-á nástraha, r-é zariadenie; r-é jednotky, r-é ozbrojené sily; rozmieštitel'nosť* -ti ž.: *r. informačných systémov, r. síl*

roznáškový príd. (slovo je už v SSJ) týkajúci sa roznášky, vzťahujúci sa na roznášku, slúžiaci na roznášku: *r. predaj, r-á služba, r-á firma; r. kôš, r-é vozidlo*

rozohra -y -hier ž. šport. rozohranie, rozohrávanie: *r. taktickej situácie, sl'ubná r. akcie, víťaz r-y; družstvo prehralo r-u*

rozpájateľný príd. ktorý sa dá rozpájať: *r. systém pohonu, r. spoj, r. zips, r-á reťaz, r-é senzory; rozpájateľne* prisl.: *r. uzavretý otvor; rozpájateľnosť* -ti ž.: *r. hornín*

rozperka -y -riek ž. tech. **1.** dutá pomôcka na upevňovanie skrutiek do steny, príchytka: *plastová r.* **2.** súčiastka al. mechanizmus udržiavajúci predpísanú vzdialenosť medzi predmetmi: *ložisková r., kovová r., r. brzdových čelusti*

rozpon -u m. (slovo je už v SSJ) odb. vzdialenosť medzi dvomi krajnými bodmi, rozpätie: *bezpečný r., maximálny r., r. medzi podperami, r. prvkov konštrukcie, r. do 10 m; rozponový* príd.: *r-é konštrukcie, r-é oblúky; r-é upevnenie*

rozpoznateľne prisl. z hľadiska možnosti rozpoznať: *r. zobrazené zmeny hrúbky, r. odlišný druh plachu; r. reagovať na impulz*

rozpoznateľnosť -ti ž. vlastnosť umožňujúca rozpoznanie niečoho: *r. produktu, r. značky, r. navrhovaných zmien*

rozpoznávač -a mn. N a A -e m. neživ. inform. počítačový program na rozpoznanie niečoho: *r. reči, r. hudby, r. hlasu, r. textu*

rozpracovaný príd. (slovo je už v SSJ) ktorý ešte nie je úplne dokončený: *r. materiál, r. oblek, r. návrh územného plánu; rozpracovanosť* -ti ž. (slovo je už v SSJ): *r. projektu, r. stavebných objektov, r. výroby*

rozprestierka -y -rok ž. odb. rozprestretá vrstva materiálu: *kamenná r., piesková r., štrková r., r. z lomového kameňa*

rozptylne prisl. spôsobujúc rozptýlenie: *r. odrážať časť dopadajúceho svetla, r. odrážajúce prvky*

rozptylnosť -ti ž. vlastnosť toho, čo sa rozptyľuje: *r. tepla, r. plynu*

rozstrek -u m. odb. **1.** rozstrekovanie: *r. vody, r. vysokotlakovej kvapaliny, plošný r., dýza na r. oleja; uhol r-u **2.** rozstreknutá látka, rozstreknuté častice roztaveného kovu pri zváraní: *vrstva ochráni zváracie prípravky pred prilnutím r-u; ochrana proti r-u; odolnosť materiálu proti r-om roztaveného kovu; rozstrekový* príd.: *r. uhol, r. systém**

rozstrekovací príd. (slovo je už v SSJ) určený na rozstrekovanie: *r. prostriedok; r-ia dýza*

rozstrel -u m. šport. súboj účastníkov súťaže s rovnakým výsledkom o postup do ďalšieho kola al. o lepšie umiestnenie: *jedenástkový r.; zvládnuť r., podľahnúť v r-e*; pren. súťažné kolo rozhodujúce o postupe alebo o víťazstve v súťaži: *päť víťazov s najvyšším hodnotením sa na záver stretlo v špeciálnom r-e; rozstrelový* príd.: *r. úspech, r. zápas*

rozstupový príd. (slovo je už v SSJ) týkajúci sa rozstupu, vzťahujúci sa na rozstup: *r. kužel, r. priemer otvorov, r. polomer; r. uhol, r-á kružnica*

rozširovatelný príd. ktorý sa dá rozširovať: *r. informačný systém; r. stôl, r. podvozok, r-á strieška; rozširovateľnosť* -i ž.: *r. kapacity, r. výkonu*

rozvodnica -e -níc ž. (slovo je už v SSJ) **1.** vodohosp. myslená čiara ohraničujúca povodie: *stredoeurópska r. dvoch morí, hrebeňová r.; r. podzemnej*

vody **2.** elektrotech. skriňa, skrinka al. škatuľa umožňujúca rozvádzať elektr. vedenie: *domová r., bytová r.; plastová r.; nástenná r., podomietková r., zá-suvková r.; rozvodnicový* príd.: *r. režim kolísania hladiny; r. kryt, r-á skriňa, r-á skrinka*

rukavicový príd. **1.** týkajúci sa rukavice, vzťahujúci sa na rukavicu; ktorý má tvar rukavice: *r. materiál, r. tvar, r-á manžeta; r-á utierka; r. box* na manipuláciu s materiálmi v ochrannej atmosfére

rukavičkáraň -rne -rní ž. (slovo je už v SSJ) továraň, dielňa na výrobu rukavic

rukavičkový príd. týkajúci sa rukavičiek, vzťahujúci sa na rukavičky; ktorý má tvar rukavičky: *r. stroj; r. obväz; r-á koža; r-á maľuška*

rukávník -a m. (slovo je už v SSJ) **1.** súčasť (obyč. ženského) oblečenia na ochranu rúk pred zimou: *r. z ovčej vlny, detský r.; r. na kočík; ochranný r. 2.* pomôcka pre neplavcov: *nafukovací r., r. na plávanie 3.* pomôcka na žehlenie rukávov: *r. na žehliaci stôl; rukávníkový* príd.: *r. strih; r. spoj; r-á taška*

rúrkovina -y m. materiál na rúrky: *medená r., plastová r.*

rúrkovnica -e -níc ž. tech. sústava rúrok: *r. kondenzátorov, r. olejového chladiča, r. výmenníka tepla; olejová r.; výhrevná r.; rúrkovnicový* príd.: *r. výmenník, r-é sekcie*

rúrovod -u m. (slovo je už v SSJ) komplex rúr: *r. cez rieku; odpadový r., teplovodný r.; vetva r-u; prevádzkovateľ r-u; rúrovodný* príd.: *r-á ocel'*

rusínčina -y ž. rusínsky jazyk; ako učebný predmet aj rusínska literatúra

rusínsky príd. (slovo je už v SSJ) k Rusín: *r. jazyk, r. slovník, r-a literatúra, r-e ľudové piesne; r-a národnosť; rusínsky* prisl. (slovo je už v SSJ): *hovoriť (po) r.*

rušič¹ -a mn. N a A -e m. neživ. **1.** (slovo je už v KSSJ) vysielač na úmyselné rušenie rádiolokátora **2.** zariadenie na rušenie niečoho: *r. vztlaku na hornej strane krídla; r. vákua, r. geopatogénnych zón, r. prúdenia; širokopásmový r.*

rušič² -a mn. -i m. živ. expr. al. publ. **1.** kto niečo ruší al. zrušil: *r-i armády, r-i pravidiel 2.* narušiteľ: *r. nočného pokoja*

rušivo prisl. (slovo je už v SSJ) rušivým spôsobom: *r. pôsobiť, r. zasahovať do života iných*

rušivosť -ti ž. vlastnosť toho, čo je rušivé: *r. hluku, r. svetelných reklám, r. vetracích mriežok; posúdiť r. prevádzky*

rybochov -u m. chov rýb: *odber vody pre r., areál r-u, ohrozenie r-u;*
rybochovný príd.: *r. rybník, r-á nádrž, r-é zariadenie*

rybovod -u m. (slovo je už v SSJ) vodohosp. náhradný vodný prúd umožňujúci rybám prekonávať migračnú bariéru vytvorenú vodným dielom: *kaskádový r., komôrkový r.;* **rybovodný** príd.: *r-é zariadenie*

ryhovač -a mn. N a A -e m. neživ. stroj na hĺbenie rýh: *drenážny r., ručný r.*

ryhový príd. týkajúci sa ryhy, vzťahujúci sa na ryhu: *r. výkop, r. odvodňovací systém, r-á erózia; r. zalesňovací stroj*

rýchliareň -rne -rní ž. (slovo je už v SSJ) skleník na pestovanie rýchlenej zeleniny: *vykurovaná r., nevyhrievaná r., zavlažovanie zeleniny v r-i*

rýchlodráhový príd. týkajúci sa rýchlodráhy, vzťahujúci sa na rýchlodráhu: *r. úsek, r. nosný systém*

rýchlomerný príd. týkajúci sa merania rýchlosti, vzťahujúci sa na meranie rýchlosti: *r. radar, r. systém, r-é zariadenie*

rýchlomerový príd. týkajúci sa rýchlomera, vzťahujúci sa na rýchlomer: *r. pásik, r. záznam, r-á súprava, r-á sústava*

rýchlorezný príd. (slovo je už v SSJ) tech. schopný rýchlo rezať; vhodný na rýchle rezanie: *r. vrták, r. závitník, r. pilový list, r-á fréza; r-á oceľ*

rýchlorozpustný príd. ktorý sa rýchlo rozpúšťa: *r. prášok, r. prací gél, r-á káva, r-é tablety*

rýchlospojka -y -jok ž. súčiastka na rýchle spájanie rúrok, hadíc ap.: *hadicová r., r. reťaze, r. so samozatváracím ventilom, r. s vnútorným závitom; plastová r., mosadzná r.*

rýchloupínací príd. (slovo je už v SSJ) ktorý sa rýchlo upína: *r. adaptér; r. držiak, r-ia matica, r-ia doštička, r-ia vložka*

rýchlouzatvárací príd. ktorý sa rýchlo uzatvára: *r. systém; r. ventil, r. kryt, r-ia armatúra, r-ia spojka*

rýchlouzáver -u L -e ž. (slovo je už v SSJ) rýchlouzatvárací mechanizmus: *bezpečnostný r., r. hadice, r. plynu, r. veka;* **rýchlouzáverový** príd.: *r. ventil, r. závit, r-á spojka*

rýpadlový príd. týkajúci sa rýpadla, vzťahujúci sa na rýpadlo: *r. nakladač, r-á lyžica, r-é pracovné zariadenie*

rytmizácia -ie ž. (slovo je už v SSJ) uvádzanie, uvedenie do rytmu, rytmizovanie: *hudobná r., vokálna r., r. piesní, r. hádaniek a riekaniek, r. hovoreného slova;* **rytmizačný** príd.: *r. prostriedok, r. prvok, r-á funkcia, r-á metóda*

sadrovňa -e -í ž. (slovo je už v SSJ) miestnosť, v ktorej sa sadruje: *zariadenie s-e, rekonštrukcia s-e, práca v s-i*

samoblokovanie -ia s. samočinné blokovanie: *s. pohybu kolesa, s. lana pri zlaňovaní*

samodržný príd. tech. ktorý sám drží v istej polohe: *s. kontakt, s-á brzda; s-á zaisťovacia rukoväť; s-é relé; text. s-é pančuchy*

samochodný príd. (slovo je už v SSJ) tech. ktorý je schopný sám ísť: *s. postrekovač, s-á hrabačka, s-á kosačka, s-á rezačka*

samonastaviteľný príd. tech. ktorý je schopný sám sa nastaviť: *s. ovládač akcelérátora, s. kľúč, s. držiak rámu, s-á hydraulická spojka, s-á rozvodová reťaz; samonastaviteľnosť* -i ž.: *s. ponúka konštrukčné výhody*

samonavíjateľný príd. tech. ktorý je schopný sám sa navíjať: *s. štartovací mechanizmus, s-á vôdzka, s-é bezpečnostné pásy*

samonivelácia -ie ž. odb. **1.** samočinné zisťovanie horizontálnej a vertikálnej polohy na vyrovnávanie nerovnosti: *automatická s., horizontálna a vertikálna s., čas s-ie, rozsah s-ie* **2.** vlastnosť hmoty v nevytvrdnutom stave, ktorá umožňuje, aby sa po naliatí vytvoril hladký rovný povrch; **samonivelačný** príd.: *s. prístroj; s. tmel, s. liaty poter, s-á stierka*

samoohrev -u m. odb. samočinný ohrev: *s. snímača teploty, s. betónovej zmesi, s. obilia*

samotečúci príd. odb. ktorý je schopný sám tiecť: *s. žiaruvzdorný betón, s-a zliatina, s-e zmesi*

samotesniaci príd. odb. ktorý je schopný sám tesniť: *s. spájací prvok, s. uzáver, s. ventil, s-a palivová nádrž, s-a spätná klapka*

samouzatvárací príd. odb. ktorý sa sám uzatvára; ktorý sa týka samočinného uzatvárania: *s. ventil, s. uzáver, s-ia umývadlová batéria; s. systém, s-ia funkcia*

samovyrovnávací príd. odb. ktorý sa sám vyrovnáva: *s. náter, s-ia hmota, s-ia podkladová zmes; s-ia schopnosť*

samovztýčiteľný príd. odb. ktorý sa sám vztýči: *s. vežový žeriav, s. kozový žeriav*

samozhasínajúci príd. odb. ktorý sám zhasína: *s-a látka, s-a cigareta, s-e prísady*

samozhášavý príd. odb. ktorý pri zapálení (sa) sám zháša: *s. materiál, plast, s. polystyrén; s-á úprava, s-á reakcia; samozhášavosť* -i ž.: *materiál splňa požiadavky na s.*

scudziteľ -a mn. -ia (slovo je už v SSJ) práv. kto predajom al. darovaním odovzdáva vec do vlastníctva inej osoby: *vyhlásenie s-a, zodpovednosť s-a; scudziteľka* -y -liek ž.

sebahodnotenie -ia s. hodnotenie samého seba: *s. žiaka, s. školy, s. komunikačných jazykových kompetencií*

sečnicový príd. geom. týkajúci sa sečnice, vzťahujúci sa na sečnicu: *modul pružnosti, s-á rovina; s-á metóda*

separátor -a L -e mn. -y m. (slovo je už v SSJ) tech. zariadenie na oddeľovanie niečoho: *s. oleja, s. piesku, s. tekutých zmesí; magnetický s.*; **separátrový** príd.: *s. filter, s. vysávač*

septik -a m. vodohosp. spravidla trojkomorová nádrž na prečisťovanie splaškových odpadových vôd: *biologický s., sklolaminátový s.*; **septikový** príd.: *s. systém, s-á nádrž, s-é čerpadlo*

serverovňa -e -í ž. inform. miestnosť, v ktorej sú umiestnené servery: *podzemná s., klimatizácia s-e*

servisovať nedok. vykonávať servis: *s. bicykle, s. lyže, s. autá*

sformálniť dok. urobiť formálnym: *s. členstvo, s. partnerstvá, s. pracovné tímy*

sfoťiť dok. hovor. sfotografovať: *s. kvietky, s. jeleňa, s. svoje deti*

schodovitosť -i ž. vlastnosť toho, čo pripomína tvar schodov: *s. krivky, s. hrany*

schodnica -e -níc ž. stav. (slovo je už v SSJ) stav. nosník podopierajúci schody: *drevené s-e, kovové s-e, stredová s., bočné s-e*; **schodnicový** príd. (slovo je už v SSJ): *s-á lišta, s-é schodisko*

schvaľovateľ -a mn. -ia m. (slovo je už v SSJ) kto niečo schvaľuje: *s. cestovného príkazu, s. úverov, s. zápisnice, s. vyúčtovania*; **schvaľovateľka** -y -liek ž.: *s. scenára*; **schvaľovateľský** príd.: *s-á kompetencia*

sieňový príd. ktorý má sieň, týkajúci sa siene: *s. dom, s. kostol; štvorcový, pozdĺžny s. priester, rokoková s-á stavba*

siet'otlač -e -í ž. odb. tlač, pri ktorej sa farba nanáša priamo na potláčaný materiál obyč. cez šablónu: *čiernobiela s., farebná s.; textilná s.*; **siet'otlačový** príd.: *s. stroj, s. lak, s. obrázok*

signalizátor² -a mn. -i m. živ. kto čosi signalizuje: *vlajkoví s-i* (pri motoristických pretekoch)

sítkom -u m. publ. situačná komédia: *rodinný s., nakrúcat' s.*; **sítkomový** príd.: *s. seriál, s. herec*

sitovať nedok. púšťať cez sito a tým čistiť, osievať, preosievať: *s. naplavený štrk, s. vzorku, s. múku*

skladovateľný príd. ktorý sa dá skladovať: *s. koncentrát, s. krmovinový výrobok; dlhodobo s. prášok; dobre s. rebriek, ľahko s-á detská postieľka;*

skladovateľnosť -i ž.: *s. potravín, predlžovať s. zeleniny*

sklápač -a m. sklápacia nadstavba nákladného automobilu: *trojstranný s., pásový s., s. s hydraulickou rukou; sklápačový príd.: *s. stĺpik, s-á bočnica, trojstranný s. automobil**

sklápka -y -piek ž. (slovo je už v SSJ) odb. (kovový) mechanizmus na zachytenie okien al. dvier: *magnetická s., nábytková s., okenná s.*

sklíbovať nedok. (slovo je už v SSJ) spájať do jedného celku: *s. verejný záujem so súkromným, s. povinnosti v škole s futbalom; prax s. s rozširovaním vedomostí*

sklonový príd. týkajúci sa sklonu, vzťahujúci sa na sklon: *s. pomer, s. rozsah; s. rotačný laser*

skľučovadlo -a s. (slovo je už v SSJ) zariadenie na upnutie predmetu (napr. vrtáka): *vrtáčkové s., vymeniteľné s., rozsah s-a, veľkosť s-a*

skopírovať dok. zhotoviť kópiu: *s. článok, s. text; inform. s. citlivé dáta, s. údaje*

skorodovaný príd. ktorý podľahol korózii: *s. výfuk, s-á karoséria; skorodovanosť -i ž.: *nadmerná s.; s. plechov**

skorodovať dok. podľahnúť korózii: *kontakty môžu s., výfukové potrubie rýchlo s-je., rám s-l*

Matej Považaj

Z JAZYKOVÝCH RUBRÍK

Absorbovať – absorpcia

SILVIA DUCHKOVÁ

Niektoré veci v jazyku vyzerajú na prvý pohľad nelogicky. Vezmime si napr. cudzie výrazy *absorbovať* a *absorpcia*. Sú to slová, ktoré významovo súvisia, ale pravopisne sa odlišujú. Prečo je to tak? Sloveso *absorbovať* má pôvod v latinskom slovese *absorbere*, t. j. „vstrebáť, vstrebávať“, kým podstatné meno *absorpcia* je odvodené od slova *absorptio* (vyslovujeme [apsorpció]), t. j. „vstrebávanie, vstrebávanie“, a to od prídavného *absorptus* „vstrebávaný, vstrebávaný“. Preto sa v slove *absorpcia* píše *p* a rovnako v prídavnom mene *absorpčný*, ktoré je od neho odvodené. Takéto zmeny kmeňových spoluhlások v slovách s rovnakým základom pozorujeme aj pri iných slovách latinského pôvodu, napr. *detegovať* (z lat. *detegere*) – *detekcia* (z lat. *detectio* [výsl. detekció] od *detectus*), *abstrahovať* (lat. *abstrahere*) – *abstrakcia* (lat. *abstractio* od *abstractus*), *fungovať* (lat. *fungi*) – *funkcia* (lat. *functio* od *functus*).

(Roľnícke noviny, 2009, č. 30, 24. júla, s. 19)

Tvárenka?

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Slovenské verzie katalógov kozmetických firiem sa väčšinou prekladajú z češtiny a prekladateľom často preklázu do slovenských textov bohemizmy, ktoré rýchlo nájdú živnú pôdu na stránkach slovenských módných magazínov. Takto sa k nám dostalo podľa českého výrazu *tvárenka* aj pomenovanie *tvárenka*. V časopisoch čítame, že *tvárenka* *dodá nášmu líčeniu ten správny šmrnc, odtieň tvárenky by mal byť totožný s naším vlastným začervenaním* a že *luxusná púdrová tvárenka s obsahom minerálov rozžiari našu tvár*. Tvorenie

pomenovaní pomocou prípony *-enka* nie je slovenčine cudzie, máme *vlásenku*, *čelenku*, *puďrenku*, *peňáženu* a novšie aj *riásenu* utvorenú analogicky s českým pomenovaním *řasenka*. Pri tvorbe výrazu *tvárenka* však prekladateľom ušlo, že české slovo *tvář* má aj význam „lice“. Na rozdiel od češtiny by v slovenčine malo mať analogicky utvorené pomenovanie farby na líca podobu *licenka*. Za vhodnejšie však považujeme zotrvať pri pôvodnom pomenovaní takéhoto kozmetického výrobku v slovenčine *farba na líca*.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 31, 31. júla, s. 19)

Používanie výrazu à

IVETA VANČOVÁ

Nielen v obchodnom styku sa často stretávame s používaním výrazu (obchodnej skratky) *à*, napr. *meter à 20 €*; *kus à 1 €*. Výraz *à* pochádza z francúzštiny a v uvedených zápisoch zastupuje predložku „po“. V takomto význame sa uvádza v Pravidlách slovenského pravopisu, vo výkladových slovníkoch, slovníkoch cudzích slov a v slovníkoch skratiek. Najčastejšie sa používa pri uvádzaní jednotkovej ceny (za kus alebo za určité množstvo), napr. *kg à 3 €* (= kilogram je po tri eurá, kilogram stojí tri eurá), *m à 0,20 €* (= meter je po dvadsať centov, meter stojí dvadsať centov).

Výraz *à* sa však bežne používa aj v iných prípadoch, napríklad pri vyjadrení počtu kusov v jednom balení – *balenie à 50ks* (= balenie po 50 kusov) – alebo pri vyjadrení počtu kusov spolu s hmotnosťou (alebo objemom) jedného kusa v balení – *100ks à 10g* (sto kusov po desať gramov); *10 fliaš à 2l* (desať fliaš po dva litre).

(Roľnícke noviny, 2009, č. 32, 7. august, s. 19)

Morami, poľami

SILVIA DUCHKOVÁ

Za siedmimi horami, za siedmimi morami... takto sa začína nejedna stará slovenská rozprávka. Niekoľko možno zapochybuje: Je tvar *morami* správny?

Nemalo by to byť *moriami*? Slovo *more* patrí medzi podstatné mená stredného rodu zakončené na *-e*, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *srdce*. Takéto podstatné mená majú v inštrumentáli množného čísla príponu *-ami*: *srdce* – *srdcami*, *more* – *morami*, *pole* – *poľami*, *vajce* – *vajcami* (nie *srdciami*, *moriami*, *poliami*, *vajciami*). Správne teda povieme: *so zapálenými srdcami*, *za siedmimi morami*, *prechádzka úrodnými poľami*, *misa s plnenými vajcami*. Príponu *-iami* v inštrumentáli množného čísla majú iba podstatné mená stredného rodu podľa vzoru *vysvedčenie*, ktoré sú zakončené na dvojhlásku *-ie*: *vysvedčenie* – *vysvedčeniami*, *oznámenie* – *oznámeniami*, *námestie* – *námestiami*, *údolie* – *údoliami*.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 33, 14. august, s. 19)

Vretenica či zmija?

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Stretnutie s jediným jedovatým hadom na Slovensku sa málokedy končí tragicky, pre mnohých je však adrenalínovým zážitkom, o ktorom neskôr radi rozprávajú priateľom. Ako sa vlastne správne po slovensky nazýva jedovatý had s typickým kľukatým vzorom na chrbte? V zoológickom názvosloví sa používa pomenovanie *vretenica* a celá čeľaď sa nazýva *vretenicovitité* alebo aj *viperovitité* (z latinského *Viperidae*). Na Slovensku žije *vretenica severná* (*Vipera berus*), nazývaná aj *vretenica obyčajná*, a v odbornej literatúre čítame: *vretenica severná je jedovatý had, ale množstvo jedu, ktorý má v zásobe, je len asi 10 mg* či *vretenica severná je rozšírená vo výške od 600 do 1 900 m nad morom*. Mimo odbornej literatúry sa stretávame aj s výrazom *zmija*, ktorý je takisto spisovný. Po dovolenke môžeme priateľom s príslušnou dramtizáciou porozprávať, ako na nás pri zbere malín na rúbanisku zaútočila *zmija*. Oba výrazy – *vretenica* i *zmija* – sa v slovenčine používajú aj v prenesenom význame na pomenovanie zákerného človeka.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 34, 21. august, s. 19)

Mužské mená zakončené na ó

IVETA VANČOVÁ

Mužské rodné mená a priezviská, ktoré sú pre slovenčinu netypicky zakončené, spôsobujú pri skloňovaní používateľom jazyka problémy. K nim možno zaradiť aj mená a priezviská končiace sa na dlhú samohlásku *ó*, napr. rodné meno *László* a priezviská *Szabó*, *Csakó* či *Miró*. Takéto mená sa skloňujú podľa vzoru *chlap*, no koncová samohlásku *ó* pri skloňovaní nevypadáva (ako pri skloňovaní mien zakončených na *o* – *Bartko* – *o Bartkovi*, *Mikloško* – *s Mikloškom*), ale zostáva vo všetkých tvaroch a pádové prípony sa pripájajú k celému menu, napr. *László* – (*od*) *Lászlóa* – (*k*) *Lászlóovi* – (*vidím*) *Lászlóa* – (*o*) *Lászlóovi* – (*s*) *Lászlóom*; *Szabó* – (*od*) *Szabóa* – (*k*) *Szabóovi* – (*vidím*) *Szabóa* – (*o*) *Szabóovi* – (*so*) *Szabóom*. Celé meno, resp. priezvisko zostáva aj v tvare prívlastňovacieho prídavného mena, napr. *Lászlóova matka*, *Szabóov príchod*, *Csakóova sestra*, aj pri prechýľovaní (tvorení ženských priezvisk), napr. *pani Szabóová*, *pani Csakóová*.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 35, 28. august, s. 19)

Mravec – mravčiar, mravčenie

SILVIA DUCHKOVÁ

Sťažoval sa vám už niekto, že má *mravenčenie* v rukách alebo nohách? Tento nepríjemný pocit drobného pichania v tele pripomína bolesť spôsobenú mravcami po vpíchnutí páľčivej kyseliny. Jeho názov *mravčenie* sa teda odvodzuje od slova *mravec*, resp. od prídavného mena *mravčí*, ktoré je od neho odvodené. Kyselina, ktorá vyvoláva spomenuté bolestivé pocity, je *kyselina mravčia*, hniezdo mravcov je *mravčie hniezdo*, podobne hovoríme o *mravčích vajičkách*, *mravčej usilovnosti* ap. Podoba *mravenčenie* či podoba prídavného mena *mravenčí*, vyskytujúca sa napr. v slovnom spojení *mravenčia práca*, má pôvod v češtine, kde sa tento drobný živočích volá *mravenec* a od neho utvorené prídavné meno je *mravenčí*. Možno ešte dodať, že cicavec, ktorý sa živí mravcami, sa v slovenčine nazýva *mravčiar*, nie *mravenčiar*.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 36, 4. september, s. 19)

INFORMÁCIE AUTOROM

1. Na stránke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV www.juls.savba.sk sú prístupné všetky čísla a obsahy časopisu Kultúra slova. Použitie týchto textov sa riadi zákonom č. 618/2003 Z. z. (autorský zákon).

2. Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači v textovom editore Word pod operačným systémom Windows. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať úzus časopisu.

Do redakcie možno príspevok poslať elektronickou poštou ako prílohu na adresu vancova@juls.savba.sk.

Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia.

Literatúra sa uvádza na konci článku (nie spracovaná v poznámkach pod čiarou) takto:

a) knižná publikácia:

PAULINÝ, Eugen: Vývin slovenskej deklinácie. Bratislava: Veda 1990. 270 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 3. vyd. Bratislava: Veda 2004. 998 s.

b) štúdiá v zborníku:

FERENČÍKOVÁ, Adriana: Pohľad na slovo *bor* a jeho deriváty z územného aspektu. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 410 – 416.

c) článok v časopise:

POVAŽAJ, Matej: Tretie vydanie súčasných Pravidiel slovenského pravopisu. In: Kultúra slova, 2000, roč. 34, č. 6, s. 321 – 329.

Pozn.: V prípade, že autor posielal príspevok, ktorý už uverejnil inde, je potrebné, aby to uviedol s presným bibliografickým údajom.

Zároveň žiadame autorov, aby pripojili tieto údaje: a) meno, priezvisko, tituly, b) adresu pracoviska, adresu bydliska a číslo bankového účtu, kam možno poslať honorár, c) dátum narodenia, d) telefónne číslo, príp. e-mailovú adresu. V prípade, že autor nepošle uvedené údaje, vydavateľstvo mu nebude môcť vyplatiť honorár.

Redakcia si vyhradzuje právo neuverejniť príspevok, v ktorom sa vyskytujú formulácie znevažujúce osobnosť názorového oponenta, kým autor z nich takéto formulácie neodstráni. Redakcia zastáva stanovisko, že príspevky s takýmito a podobnými formuláciami nepatria do vedeckých a odborných časopisov.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300